

▽ VISSZAEMLEKEZÉSEK EGY SÖTÉTEBB KORRA ▽ Ferenczi István: GONDOLATOK A SZÉKELYEK KORAI TÖRTÉNETÉRŐL (II.) ▽ Balázsi Dénes: MERRE TART A KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG? ▽ Kozma Mária: MIKÓ IMRE SZÜLETÉSÉNEK 80 ÉVES ÉVFORDULÓJÁRA EMLÉKEZÜNK ▽ Mikó Imre: EGY ÖREGÚR BAKTAT ▽ Tankó Gyula: GYÍMESIEK A PÜNKÖSDI BÚCSÚN ▽ Csomortáni Magdolna: KÁROLYI GÁSPÁR EMLÉKEZETE ▽ Csomortáni Magdolna: KOZMA MÁRIA ÍRÓI VILÁGÁRÓL ▽ Kozma Mária: PÁRBESZÉDEK ▽ Lőrincz József: NAGY IMRE „FÖLZENGŐ” FEKETE -FEHÉRJE ▽ Vofkori György: A PETRÓLEUMLÁMPÁTÓL A VILLANYÉGŐIG SZÉKELYUDVARHELYEN ▽ Benkő András: ZENETÖRTÉNETÜNK ▽ Nagy Olga: SOKEZER ÉVES MESE ▽ Ráduly János GYERMEKVERSEI ▽ Benkő András: SZABÓ ANDRÁS SZÜLETÉSÉNEK 120. ÉVFORDULÓJÁN ▽ Ferenczi Géza: ELMEFUTTATÁS A MAGYAR ROVÁSÍRÁSRÓL ▽ Beke Sándor VERSEI ▽

Nagy Imre: Zsögödi táj

VISSZAEMLEKEZÉSEK EGY SÖTÉTEBB KORRA

„LÉPTEIK ELNÉMULTAK, MÁR HIÁBA VÁRJUK”

Visszaemlékszem azokra a téli estékre, amelyeknek csöndjét a hazatérő katonafiam bakancsának kopogása törte meg. A legmélyebb anyai érzéssel és szeretettel vártam egyetlen fiamat, aki esténként gyakran járt haza a közeli laktanyáról meleg szőrt, vigasztalásért és gyenge élelemadagjukat potoló házi cipőért és tejért. Az élelmet inkább barátainak vitte, akiknek szülei távolabb laktak, s mivel önzetlen jó bajtárs volt, naponta képes volt értük is hazajönni. Ötön voltak jóbarátok, akik egymást jóban-rosszban segítették. Amikor tehették eljöttek a fiammal, s én örömmel vendégeltem meg valamennyiüket. Sokat meséltek a katonaletről, a nehézségekről s arról a kegyetlen kápláról, aki legtöbbször velük végeztette el a végzettsíftást, a hálóban és az ebédlőben a padló felmosását. A legnagyobb hidegben ők álltak őrséget. Büntetésből sokszor még étkezni sem hagyta őket, a testi fenyegetéssel nem is beszélve. Amikor egyik katonatársa kurblivassal megütötte a fiamat, a káplár nem engedte orvoshoz. Ráadásul 1975 januárjában négy társával együtt a kaszánya mögötti folyóvízbe kergette és ütlegette őket. Ennek az esetnek lett tragikus áldozata két katonája: fiam, Vass Levente és hétfalusi osztálytársa, Buda Gábor, aki veséjével hosszas szenvedés után (bár édesanyja egyik veséjét is feláldozta fia megmentésére) halt meg.

Leszerelése után az én addig egészséges fiam is állandó orvosi ellenőrzés és kezelés alatt volt: Marosvásárhelyen, Kolozsváron és Budapesten. A lelkiismeretes orvosok mindent megtettek fiatal életének megmentéséért. Műtét előtt hosszasan elbeszélgettünk, s a vésztől szavai még most is fülemben csengenek: „Anyu, te holnap megtudod műtét után, hogy életben maradok-e vagy nem, de ne feledd el soha, ha meghalok, akkor annak a hideg, jeges

víznek leszek az áldozata...” Az orvosok gyógyíthatatlan betegséget állapítottak meg.

Mindezek ellenére a reményt mégsem veszítettük el, tovább indultunk a gyógyulás felé: Kolozsvárra, majd Budapestre, ahol két évig a legjobb kezelésben részesült.

Fiam, már diákkorában írogatott verset és prózát, s a betegsége idején is folytatta. Öröme, több munkája nyomtatásban is megjelent. Így került közelebbi kapcsolatba írókkal, költőkkel, akik önzetlenül támogatták és bátorították, további munkára ösztönözve. Ezek az erkölcsi támogatások és az orvosok lelkiismeretes kezelése két évvel hosszabbították meg életét, amiért még most is Isten áldását kérem mindezek jóindulatáért.

Gyógyíthatatlan betegségének tudatában volt, de optimizmusa, az élethez való ragaszkodása elviselhetővé tette hátralevő életét. A reményt mégsem adtuk fel...

Visszaemlékezve, 1978 őszén, egy gyönyörű, felejthetetlen októberi napon, fiam egészségesnek tűnően érkezett haza Budapestre, remélve, hogy legyőztük a halált. Magam előtt látom most is hintaszékében, Szilágyi Domokos verseket olvasva, amint bejelenti, hogy ez az ősz az ő halálát is hozza. Ezután még két alkalommal próbálták megmenteni életét Budapesten és Csíkszeredában. 1979 április 23-ig az utolsó hónapok kegyetlen fájdalmait a nagy adag morfium enyhítette.

Fájdalmas, hogy a végzetes tragédia mégis bekövetkezett. Most is sajgó szívvel gondolok mindazoknak a kegyetlenségére, akik értelmetlenül kergettek a halálba ártatlan életeteket.

Lépteik elnémultak, már hiába várjuk...

**Simon G. Anna,
Székelyudvarhely**

A MÚZEUMOKRÓL

A művészet — mondja egy nagy filozófus — közvetítő az Isten és az élet között. A múzeum pedig a művészet, a kultúra, a humanizmus háza, ahol ez az áhitat megnyilvánulhat. Éppen ezért a múzeológusokra hárul az a feladat, hogy olyan házat építsenek, ahol a kiállított művek katartikus erejükkel mindannyiunkat megtisztítsanak és felemeljenek.

Milyen legyen tehát egy múzeum? Legyen olyan, hogy csak a művészi érték számíton, az a mély humánus kisugárzás, mely felénk áramlik, mely összeköti az embereket, nem pedig elválasztja fegyelmezett, előítéletekkel dúsított rendezésével.

Olyan múzeumokra van szükségünk, ahol a vallási tematikák boldog együttletben élhetnek a zsánerképek, a hétköznapi ábrázolásaival! Élő múzeumokra van szükségünk, melyek nem csupán a múltat mutatják be művészi nagyszerűségeivel, hanem biztatják a máit is, teret adnak a mai alkotóknak és a művészet kedvelőinek. Olyan múzeumokra van szükségünk, ahol a képek és a szobrok mellett vetítőtermek és videofilmek mutatják be a különböző alkotók műhelyitkait, ahol nagy alkotók beszélnek sajátos szemléletükről, ahol a csere- és vándorkiállítások egész Európára kinyílnak, importálva és exportálva a művészet értékeit.

Meggyőződésem, hogy századunkban a művészet csaknem egy új vallássá válhat, közelebb hozva az évek hosszú során át mesterségesen egymásnak üszített embereket és népeket, egy olyan vallássá, mely meleget sugároz felénk és valóban egy önzetlen kollektivitásnak a hangulatát teremti meg.

Szükségesnek tartom a szellemi útkeresés kezdeti időszakában a művészeti emlékházak és a kis múzeumok visszaállítását! Sajnos olyan éveket élünk, amikor nem tudhattuk, hogy a letűnt rendszer gonosz szeszélye melyik nagy művész vásznait semmisíti meg véglegesen, nem tudhattuk, hogy a humanum elleni gyűlölet kire sújt le. Ezért a művészek nagy része egyházaknál, magángyűjtőknél, esetleg kis, eldugott városok múzeumainak raktáraiban tárolták értékesebb munkáikat.

Ma ezek segítségével kis emlékházakat lehetne berendezni, esetleg a művész műtermének közelében, vagy ha lehetséges magában a volt műteremben. Így, el tudok képzelni Fülöp Antal-Andor, Nagy Albert, Corneliu Baba, Octav Grigorescu, Mohi Sándor és hasonló kisebb vagy nagyobb gyűjteményeket, az ország különböző pontjain, melyek a hazai közönség mellett, a megnövekvő turizmusnak is érdekes látogatási pontjai lehetnének.

Jakobovits Miklós

Cselényi Béla

VASS LEVENTE EMLÉKÉRE

(1955-1979)

*ott sötétlik mint valami el nem felejtett szó
nyilvánvaló rajz negatívuma
amelyet sebtében letörölt a kisdíák
s a demonstráció (a leges-legjobb) ott
sötétlik a fekete táblán*

*a fenyvesekig és még tovább emelkedve
a besápasztott égről
mosolya repedt szájjal figyel
mint válik közüggé*

*poharunkba cseppen a higany a mákony
a távolság mozdonyvize*

GONDOLATOK A SZÉKELYEK KORAI TÖRTÉNETÉRŐL (II)

Bevezetőül a múlt korában bemutatott Benkő Loránd-féle idézetéből indulok ki. Szerinte Balás Gábor könyve: „... a legkorábbi időkkel illetően jórészt a magyar krónikák elméleteinek a folytatása. Ezek az elméletek nemzeti romantikával átitottak, és — véleményem szerint — nem sok közül van a tényekhez” (Ld. Benkő Loránd: *Adalékok a székelyek korai történetéhez*. Kerekasztal: Benkő és Szabó T. Ádám beszélgetése — Új Erdélyi Múzeum. I, 1-2 1990. 111. 1.)

A magyar — s egyúttal a székely — őstörténet egyik legjelentősebb forráscsoportja — írja egy helyütt Györffy György (*Krónikáink és a magyar őstörténet*. Kelet-európai Tudományos Intézet. Bp. 1948. 3-4. 1.) — a magyar, s részben a külföldi krónikairódalom. A magyar krónikák kezdeteket tárgyaló fejezetei azonban nem teljesen hiteles értékű forrásai az őstörténeti kutatásnak. Oka krónikáink keletkezésének körülményeiben rejlik.

Amennyiben nem többé-kevésbé megbízható írott külföldi forrásokra támaszkodott, a már a XI. században megindult magyar történelmi irodalom előző századok eseményeit hazaiszajhagyományok, történeti mondák nyomán jegyezte föl, öröklötte ránk. A történeti mondák forrásértéke pedig e műfaj sajátos szerkezetéből és jellegéből következően nagyon is vitatható. A közelebbi múlt — a távolabbiól nem is beszélve — eseményei ui. már egyszerű elbeszélés-kor is elkerülhetetlenül változnak. Ennek oka egyrészt az elbeszélő személyi beállítottsága, másrészt az elbeszéléshez fűződő — nem egyszer költőinek mondható elemek. Ha a történetfűző elbeszélő jellegűvé válik és nemzedékről-nemzedékre hagyományozódik, természetesen tovább alakul, változik, akárcsak a szellemi néprajz számos más eleme. Ilyenképpen a történelmi monda ténybeli magva (egészen) elhalványulhat, sőt éppenséggel mellékes, színező, díszítő mozzanattá válhat!

A magyar történeti mondák Árpád-kori följegyzői nem nagyon ragaszkodtak azok szigorúan vett eredeti szövegéhez, és nem szorítkoztak csupán ezek hű visszaadására. Egyrészt maguk is változtatgattak rövidítéssel, bebetoldással, összeolvasztással, másrészt a többé-kevésbé megváltoztatott mondaanyagot pedig bel- vagy külföldi írott forrásokból merített, nekik tetsző, figyelemfelkeltő értesülések közé ágyazták.

Első történeti összefoglalásunk: a jelentékeny történeti mondaanyagot tartalmazott, más magyar krónikák szövegrészeiből nagy valószínűséggel visszakövetkeztethető XI. századi *Gesta Ungarorum* elveszett. Az azt közvetlenül vagy közvetve alapul használó krónikák csak töredékesen, más jellegű értesülésekkel keverten, úgy- amennyire őrizték meg az eredeti szöveg bizonyos részeit.

Ez a három körülmény szinte reménytelenül nehéz feladatot ró a magyar krónikák őstörténeti vonatkozásait vizsgáló kutatóra. Minthogy csupán a XII-XIV. századi krónikairódalom vehető igénybe, a bíráló elemzésnek, vizsgálatnak ezekből kiindulva a korábbi, eredetihez közelebb álló forrásanyag felé kell haladnia, s a fölvetődő kérdéseknek megfelelően több feladat megoldását kell törekvésével kitűznie. Többek között ilyen a XI. századi *Gesta* tartalmának megközelítő helyreállítása, a mondai anyagnak az írott forrásokból kihámozható, valós becsű értesülésektől való elválasztása

és a föltehető eredeti mondaalak magvának az ősi alakra legjobban hasonlító „fölújítása”, a mondák történeti mérlegelése, értékelése. Utóbb — még továbbhatón — megkívánja a mondaalakulás távlatos vizsgálatát, valamint az egyéni (személyi) tárgyi és elbeszélő költői elemek leválasztását.

A magyar krónikairódalom adatai csak ezeknek — mindeneke előtt Györffy György évtizedes, alapos, elmélyült, többrejtő, következetes tevékenységének gyümölcseként hozzáférhető és fölbecsülhetetlen eredményeknek a létrehozatala után értékelhetők az őstörténet vonatkozásában. Elért eredményei — minden elért eredményhez hasonlóan — természetesen föltevés-szintűek, de ha egyáltalán megengedett értékítéletet mondanom — Györffy eredményei alaposságukban, szakavatottságukban messze meghaladják Balás Gábor (nem jogi, de) történelmi szemléletét, annak mélységeit és kereteit. Ezt jól eszünkbe kell vésnünk, mert a következőkben több esetben éppen Györffy-eredményeinek a régi, regényes történelemszemlélettel szakító, a ma történetírásának a hajdani valóságot, igazságot sokkal jobban megközelítő talajára építkező, többek között Anonymus-nak (III. Béla királyunk Névtelen Jegyzőjének) a székelyek korai történetéhez fűződő, de más kérdésekben is.

Ebben a gondolatmenetben kissé különösnek tűnik Balás Gábor könyve borítólapjának, illetve fedelének első pillantásra egészen jelentéktelennek tűnő egyik részlete. De ez mintha könyve ábrándos kora-történeti részét egészében jelképezné. A latin betűs rövid cím alatti székely rovásjegyekre gondolok. Mintha valamelyik székelykaput faragó mester ki tudja honnan vett, az ősi betű-alakoktól sok esetben messze távolodott rovásjegyei villanának szemembe. (Ez az ő esetükben bocsánatos „bűn”, de nem egy tudós esetében)... Miért kellett a cím- és fedőlapra egyik kései, a tollal írás miatt nagyon romlott, torzult rovásjegyeket „díszítőelemként” használni sokkal régibb, eredetibb, a székely írás rovás-jellegét inkább megőrzött, ősi betűalakok helyett? Hisz bizonyára nagyon könnyen elérhette volna Sebestyén Gyula valamelyik alapvető művében. (Ld. *Rovás és rovásírás*. Magyar Néprajzi Könyvtár. II. köt. Bp. 1909; uő.: *A magyar rovásírás hiteles emlékei*. Bp. 1915) vagy az éppenn annyira „illetékes” Németh Gyula (*A régi magyar írás eredete*. Nyelvtudományi Közlemények. XLV 1917. 21-44.1.) közölt régibb, tehát eredetibb, romlatlanabb betűsorokat?!

Az elért eredmények helyességének egyik történetkutatói próbaköveként említhető: azoknak egyrészt a X. századi magyar hagyomány bizonyos részleteiről a nála járt magyar méltóságoktól, tehát első kézből szerzett, Kónsztátinosz Porfirogennétosz bizánci császártól írásban megőrzött értesüléseivel, másrészt az egykorú arab, bizánci és nyugati források adataival egyezése. Ezek igazolódása esetén a föltevések valószínűsödnek és kellő bírálatot beilleszthetők a magyar őstörténet épületébe.

A magyarság, kebelében a székelység Árpád-kori történetének legjelentősebb elbeszélő forrásai: Anonymus *Gesta Hungarorum*-a meg az egymástól szövegezésben alig eltérő Kézai Simon *Gesta*-ja és a magyar krónikák. A következőkben erről lesz szó.

(folytatjuk)

MERRE TART A KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG?

Egyéves fennállása óta a Kriza János Néprajzi Társaság bebizonyította létjogosultságát, mert az életrehívó igényeknek megfelelően szervezte tevékenységét, és életképesnek bizonyult, mert a megalakulási szándéknyilatkozathoz másfél százán csatlakoztak rendes és pártolótag minőségben, az első pályázati felhívásra 17 szerző 34 dolgozata érkezett be, s emellett még néhány sikeres akció kivitelezését mondhatja magáénak.

Vessünk hát egy pillantást az eltelt évre. 1990. február 21-én Sepsiszentgyörgyön megbeszélést tartott a Romániai Magyar Néprajzi Társaság megalakulását kezdeményező csoportja. A jelenlévők javasolták, hogy ez a Társaság Kriza János nevét viselje, és egy 8 pontból álló szándéknyilatkozatot adtak ki, melyet a Romániai Magyar Szó is közölt 1990 márciusában.

A kezdeményező csoport nevében a felhívást Pozsony Ferenc, Zakariás Erzsébet, Gazda Klára és Könczy Csilla írták alá. Az alakuló ülésre 1990 március 18-án, Kolozsváron került sor. Itt hangzott el a Társaság Szervezeti Szabályzatának Tervezete, amely kiegészült a hozzászólók módosító javaslataival. A szabályzat szerint a Társaság a szakirányítást, tematikus periodikus összefoglalókat szervezését, időszakos kiadványok megjelentetését, néprajzi pályázatok szervezését vállalja magára. A tagság szakosztályokba tömörülve (anyagi kultúra, szellemi néprajz, társadalomnéprajz) fejt ki tevékenységét. Felmerült az az igény is, hogy a tematikus találkozók és a megbeszélések vándorgyűléseken — más-más vidék központjában — legyenek megtartva.

Az első vidéki vándorgyűlésre Sepsiszentgyörgyön került sor 1990 május 5-6-án, ahol elhangzott az a javaslat, hogy az információs hálózat kiépítése tájegységenként történjen. Itt, Nagy Olga idősebb feladatként jelölte meg a társadalomnéprajzi kutatásokat.

Közben felfigyeltek ránk külföldön is. A Magyar Néprajzi Társaság II. Néprajzi Szemináriumára meghívást kaptunk, melynek eleget is tettünk: Társaságunk több mint húsz tagja vett részt Szombathelyen a magas színvonalon szervezett továbbképzési fórumon.

A második vándorgyűlésen 1990 szeptember 22-23-án élvonalbeli hazai (Faragó József, Almási István, Nagy Olga, Gazda Klára, Balázs Lajos) és külföldi (Hoffer Tamás és Mohai Tamás) szakemberek előadásait hallgattuk és vitattuk meg. Szabó Zsolt a romániai könyvkiadás jelenlegi helyzetéről és lehetőségeiről tájékoztatót.

Jogos és időszerű igénynek ítéltük eleget tenni a Sepsiszentgyörgyön 1990 dec. 5-6-án szervezett vándorgyűlés. A Székely Nemzeti Múzeum, a Veszprémi Múzeum és

a KJNT szervezésében a diktatúra éveiben mellőzött és tiltott szakrális néprajz témáját tűztük napirendre. Az előadások és az azokat követő megbeszélések hasznos eligazításokkal és tanácsokkal szolgáltak a szakrális néprajz kutatásához.

Ez évi tevékenységünket a szovátai (febr. 22-24) vándorgyűléssel kezdtük. Témája a téli népszokások és az alakoskodások kutatása volt. Az előadásokat a Szovátai szálloda dísztermében tartottuk, ahol Bandi Dezső népi díszítőművészetről írt cikkgyűjteményét és alkotásait, valamint Bálint Zsigmond fotóművész farsangi képeit láthattuk kiállítva.

A találkozó fénypontja a kibédi lovasfarsang helyszíni megtekintése volt. Ugyancsak itt találkozhattunk a kilenc néprajzi kiadvánnyal büszkélkedő Ráduly János tanárral. Feledhetetlen élményben volt részünk a kibédi református templomban, ahol megszólaltatták a székely ezermester, Bodor Péter orgonáját.

1991 áprilisában Nagyváradon a hiedelemelmények vizsgálatával foglalkozunk. A találkozó felelős szervezője: Fábrián Imre. A május 25-26-i vándorgyűlésen Gyergyószárhegyen a téma a *Népi erkölcs és népi értékrend* lesz. Ez alkalommal tartjuk az évi közgyűlést is. Kardalus János vállalta a szervezés terheit. Július 26-27-én Bálványoson Pozsony Ferenc vezetésével szervezzük találkozót *A folklór szerepe a nemzeti kisebbségek életében* címmel.

Szeptember 28-29-én Székelykeresztúron *A tárgyi vizsgálat új lehetőségeiről* és *A tárgye gyűjtések kutatásáról* tartunk vándorgyűlést. Vendéglátónk lesz Fülöp Lajos.

Az év utolsó megbeszélésének szántuk Kolozsváron az *Oral History* lehetőségeiről és eredményeiről szóló előadásokat. Szervezők: Pozsony Ferenc (a KJNT elnöke), Zakariás Erzsébet és Keszeg Vilmos (titkárok). Szinte minden rendezvényünkre a szakterület hazai és külföldi tekintélyeit is meghívjuk, hogy minél szélesebb kitekintést kapjunk a kutatások jelenlegi állásáról és a tudomány eddig elért eredményeiről. A diktatúra éveiben az elszigeteltségben magányos tapogatózásra ítélt amatőr és hivatásos kutatók eképp kapcsolódhatnak be a néprajzkutatás vérkeringésébe.

Ezt a célt kívánja szolgálni a KJNT megjelenés előtt álló évkönyve és a már hírforrásként szolgáló *Értesítő* is.

Társaságunk együttműködési kapcsolatba lépett a csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társasággal és az Erdélyi Múzeum Egyesülettel. Hazai és külföldi kapcsolataink kiszélesítése biztosíthatja az elmélyült helyi kutatások tudományos alaposságát.

Balázs Dénes

Mikó Imre születésének 80. évfordulójára emlékezünk

Egyetemista voltam, nyelvtörténeti jegyzetet kerestem és kaptam Mikó Imre jóvoltából, aki akkor könyvesbolti eladó volt Kolozsváron az Egyetem utcai üzletben. Nem akarok valamilyen hamis pátoz hibájába esni, de soha olyan zavartan, olyan meghatott örömmel nem jöttem ki azóta sem üzletből, mint akkor azzal a 12 lejes litográfiát jegyzettel. Akkor még a 60-as évek végén nem is tudtam, hogy ki az a Mikó Imre, aki velem az üzletben beszélgetett és... kiszolgált. Valahogyszegyenlem is most leírni ezt a szót vele kapcsolatban.

Micsoda tékozlása folyt az erdélyi szellemnek — a társadalom részéről! És micsoda tékozlása az erdélyi hűségnek — az Ő részéről!

„Láttam egy róla készült, megindító, meghökkenítő fényképet — írja Beke György — iromba sziklák között egy szál ember, kicsiny, sovány, távolról alig látszik az arca, de tiszta, sugárzó, igaz mosolya messzire süt, felmelegíti maga körül a torockói rideg sziklafalat, az egész tájat, amelyet ősei jogán, Háromszékkal együtt a szülőföldjének vallott és vállalt mindenkoron.”

A lexikon szerint Mikó Imre (Bánffihunyad 1911 március 27 — Kolozsvár 1977 március 21) romániai magyar irodalomtörténész, műfordító. A kolozsvári egyetemen szerzett jogi diplomát. Irodalmi pályafutását 1932-ben kezdte a *Keresztény Magvető*, *Ellenzék*, *Erdélyi Múzeum*, *Erdélyi Fiatalok* hasábjain. Újabb tanulmányait a *Korunk*, műfordításait az *Igaz Szó*, *Utunk* közli. Fordított orosz irodalomból. Emellett lefordította Rousseau: *A társadalmi szerződés* című munkáját.

Volt Ő: a jogtudomány doktora, szociográfus, nemzetiségi jogtörténeti munkák elismert szerzője, fiatalon jelentős közéleti személyiség, hadifogoly a Szovjetunióban, középiskolai nyelvtanár, könyvesbolti eladó, a Kriterion kolozsvári főszerkesztője, regényíró...

„Emlékiratot nem szándékozom írni — vallja életének utolsó hetében, egy Huszár Sándornak szóló levelében —, de az utókor jó, ha tudja, hogy világnézettől függetlenül volt itt egy csoport, amely életét tette arra, hogy itt maradjon. Ösztönösen segítettek egymást a változó időkben, én is hálás vagyok, olyan egymástól távol álló kortársaimnak mint Balogh Edgár, Bányai, Méliusz, Gáll Ernő, akik egy-egy bukattól átszűrték.”

Fontosabb művei:

Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés (1932)

Az erdélyi kérdés az európai közvélemény előtt (1935)

Huszonkét év (1941)

Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika (1944)

Honpolgárok és vilápolgárok (esszé — 1967)

A bércen esett fel (Bölöni Farkas Sándor életregénye 1969, 1976).

Az utolsó erdélyi polihisztor (Brassai Sámuel életregénye 1971)

Alak előttem jártak (tanulmánykötet 1976).

Kozma Mária

Egy öregúr baktat

(Részlet Az utolsó erdélyi polihisztor című regényből)

felfelé a Belső Magyar utca napos oldalán. Szereti süttetni magát az alacsonyan járó őszi nap sugaraival.

Fején széles karimájú kalap, hátára vitorlavászonhoz hasonló falusi kendőt terített, azt elől bal kezével fogja össze. Jobbja a sétabot gombját markolja meg.

Hórihorgas, kemény csontú öreg, kissé már görnyedten jár, s meg-megboillik a gyalogjáró macskafej-kövein. Kalapja alól kilógó hosszú tincseibe, fehér szakállába bele-belekap a hűvös szellő.

A piacsoron a kofák összesúgnak, s ujjal mutogatnak feléje. Két diák kalaplevéve, meghajlással köszön neki. Amikor már elhaladt mellettük, az egyik feléje biccent, s így szól társához:

— Minden hajaszála más tudományban őszült meg.

A Nagypiac sarkán az öregúr megáll, előkotorja lánkos óráját, svájci ezüst zsebóra, kezéből szemellenzött formál, s hunyorítva felnéz a toronyra. Aztán rosszalóan csóválja a fejét.

— Már megint előreigazították a toronyórát. Három perccet siet! — szól a sarkon ácsorgó mesterlegénynek.

A fiú kétkedve néz rá.

— Honnan tudja a naccsás úr?

— Elsősorban nem nagyságos, hanem csak uraságod. Másodsorban, én minden reggel bemérem a napállást. Harmadsorban, ajánlom magam: Brassai Sámuel vagyok.

Szól és hegyes mutatóját a kalapja szegélyéhez érintve, magára hagyja a bámuló fiút. Indul tovább Kolozsvár főterének lábasházi során. Közben kettőszével számolja lépéseit: „...96...98...2000...”

Amikor a Fejér ló vendégfogadó vasrácsos épületéig ér, észébe jut, hogy innen hazáig csak ötszáz lépés, neki pedig négyezer lépés a maga szabta napi sétája. Kerül hát egyet a Múzeumkert felé.

A kapuőr, János, tisztelettudóan leveszi szalmakalapját, kitér előle, s a kerítésnek támasztja seprűjét, amellyel a faleveleket takarította el az útról. Brassai ismét csak biccent, s megy tovább az ismert úton, hiszen ő maga és tanítványa, Herman Ottó ültette be fákkal a fűvészkertet. Azóta hogy megnőttek! Feje felett összehajolnak a sárguló lombok.

Egy káró előtt megáll. Repkénybokor van hozzákötve. Olvassa a felírást:

Brassaia actinophylla. Endlicher. Australia.

Elmosolyodik. Régi barátja, a bécsi Endlicher professzor nevezte el róla ezt a genust vagy nemzedéket. Ausztrália szülötte, de a Himalája lankáin is megterem.

— Hervad, mint a gazdája — mondja félhangosan.

S amint az öreg tudós visszafordul az úton, hogy a még hátralévő lépéseket hazáig lerója, mintha még inkább

megnőne. Lába alatt eltörpül a régi város, ősz feje a Himalája fehér csúcsai felé emelkedik, melyeknek tövében az actinophylla terem. Jó volna itt megállni és így megmaradni, mint önnönmagának szoborképe. De ha ő meg is áll, az idő elhalad felette, sőt a kelleténél gyorsabban jár. Akár a toronyóra.

A Monostor úton ismét közönséges járókelő lesz a nagy öregből, feje felé emelkednek a háztetők. Már alig maradt hátra száz lépés a négyezerből. Ismerős gyermekek szaladnak eléje, közrefogják, kórusban kiáltják:

— Brassai bácsi! Brassai bácsi!

— Pityikó, pityikó — válaszolja szórakozottan a vénember.

Majd bosszúsán szól rájuk: — Már megint belezavartok a számolásba.

Egy kisebb fiú — idegen ezen a környéken — megkérdi a nagybóltól:

— Ki ez?

Társa csodálkozva néz rá:

— Még azt sem tudod? Az atyaisten! — s elkacagja magát.

Az „atyaisten” pedig befordul a Monostor úti ház kapuján, otthonába, ahol várja már a földi embert a vacsora. Dehogy vacsora! Ha gazdasszonya azt meri mondani, rögtön ráförmedt:

— Kegyed... egy Szarvas Gábor!

Mikor csúfat akar mondani, a Magyar Nyelvőr szerkesztőjét idézi. Brassainak a vacsora — „estebéd”. Ebéd is volt az a szó szoros értelmében, mert az öregúr naponta csak kétszer étkezett: reggel és este. Amikor más ebédel, ő maga, napi munkáját félbeszakítva, néhány darab tésztát fogyasztott, és a Fliegende Blätter című élcclapban keresett felfrissülést.

S mikor estebéd után kovakövel, acéllal és gyaluforgáccsal rágyújt hosszú szárú pipájára, hátradől karosszékén, és a kakukkos órára tekint, már tudja is, hogy nemsokára itt lesznek muzsikusk barátai.

Kezdődhet a „zenély”. Ha többen gyűlnek össze, „zenezsinat”.

A Bösendorfer zongorán, amely mellett egykor kedves öccse Erkel Ferenc ült, kikészítve áll Mozart vonósnygyesének kottája. És a zeneszerszámok. Brassai bácsi brácsát szokott játszani a kvartettben.

Már csak a zenészek keresik fel. Meg a kölcsönkérők. Nincs aki ellentmondjon neki, nincs akivel vitatkozzék. Ellenfeleit mind maga alá gyűrte, vagy azok unták meg, hogy vitatkozzanak vele.

S ez már a beteljesülés, a vég kezdete. Ő már mindenkinek csak Brassai bácsi. Pedig mint minden vénember, ő is volt valamikor fiatal.

Brassai Sámuel

Gyimesvölgyét három nagyközség alkotja: a Tatros legfelső forrásánál Gyimesfelsőlok, alább Gyimesközéplek, majd ahol a Gyimesi-szoroson átlépünk Moldvába, ahol Bethlen Gábor 1626-ban egy várat épített, ott ér véget a Gyimes, a harmadik, de legrégebbi gyimesi település. A három Gyimesnek kb. 15000 lakója van, nagyrésztük csángó-magyarok, akik a XVII. századtól fokozatosan telepítették be a Tatros mentét és a Tatrosra merőlegesen elhelyezkedő patakokat. Érdekes, titokzatos, néha romantikus világ ez a patakország. A patakok itt a tizesek, a falvak. Így van Rána, Ciherek, Ugra, Görbe, Boros, Sötét, Kápolna, Antalok, Rajkók, Pataka, hogy csak egy néhányat említsünk meg.

A gyimesiek nagyrésze tudja, honnan csángáltak ide, a jobbágy-ság, katonaság, szolgaság, zsellérség, börtön és adó elől, itt az erdőben vágásokat tisztítottak, taroltak le és így jöttek létre az első gazdaságok. Nyelvjárásuk legjobban a felcsúkiakéval azonosul, innen jöttek a legtöbben, de találunk háromszéki, alcsúki, fogarasi, moldvai elemeket is, attól függően, ki honnan jött.

A gyimesi csángók soha nem szakadtak el a csúkiaktól. Gazdaságilag csereberéltek, a gabonát, ipari termékeket valamikor Csúkból szereztek be, ők pedig tejtermékeket, bőrt, állatokat juttattak a csúkiaknak.

A kapcsolat legszebb ünnepi megnyilatkozása a pünkösdi búcsú. Ameddig csak visszaemlékeznek, a gyimesiek három nagy keresztalijával — Gyimesbükk, Gyimesközéplek, Gyimesfelsőlok — indultak a több mint 80 kilométeres út megtételére. A három keresztalja 700-800 embert is jelenthetett. Igazi búcsút nyertek, hisz az egész utat gyalog tették meg, közben imádkoztak, énekeltek a szebbnél-szebb Mária-énekeket.

„Róma után a legszentebb hely Csúksomlyó”, ezt vallotta minden gyimesi csángó, s életük legszebb álma az volt, hogy legalább háromszor nyerjenek búcsút Csúksomlyón.

A hosszú utat botosban és könnyebb, kényelmesebb cipőben tették meg. Vallomásaik szerint a búcsújárás először is lelki szükséglet: azért indultak, hogy a csodatevő Szűz Máriától üdvösséget nyerjenek. Gyimesben különleges kultusza van a Szűz Máriának, a csodatevő Mária Édesanyának. Gondoljunk csak a könyörgésekbe szabadon belefoglalt szövegekre: „drága jó Mária Édesanyám”, vagy a „Babba Mária” jelenlétére a gyermekek nevelésében: „Ne fútyolj este a házban, mert a Babba Mária sír”, „Ne rosszkodj, mert a Babba Mária haragszik!”.

Mária szobra, amely a ferencesek nagy templomában található, a csodatevő hírében áll a gyimesiek körében. Évente, akik a búcsú alkalmával idejöttek, azok a lelki üdvösség mellett, testiekre is gondoltak: gyógyulásra vágytak, szerencse után sóvárogtak.

„Hátul a Mária lábát megtöröltük zsebkenővel, ezt más pünkösdi meg nem mostuk, ha valahol fáj, megérintettük” (Antal Katalin, 66 éves). „Akinek kalapja volt, az azzal törülgette a Mária-szobrot; hogy ne fájjon a feje” (Tankó P. János, 74 éves).

A búcsúsok hazafelé nyírfágakat hoztak, kint a Somlyó-hegyen szakították és ennek is, mint a búcsújárás kegyserének, mágikus erőt tulajdonítottak: gerendába szúrva a házban tartották a következő Pünkösdig, ez védte a házat szerencsétlenségtől, tűztől: „Nagy üdö esetén a tűzre tettünk egy kevés száraz ágat, vagy lapit, s az segített” (Ambrus Fülöp, 79 éves).

Ismert dolog, hogy a Mária-szobor hársfából készült, a kegy-szobrok közül a legnagyobb: 2,27 m magas. Hogy ki készítette, mikor, hogy került ide, az már csak találgatás. Egyesek szerint keletről hozták, mások szerint egy széky mester készítette. A gyimesiek csak azt tudják, hogy annak ott a helye, s a történelem során hiába akarták elmozdítani, nem sikerült. A szimbólumból legendák születtek. „Mária szobrát a tatárok el akarták vinni. Négy ökörrel sem tudták megmozdítani. Egy katona a kardjával megcsapta (megütötte) a szobrot. A forrást (heg, forradás) én es láttam” (Tankó József, 74 éves).

„Somlyón szőtt egy asszony pünkösdi szombatján s vasárnap es. A szomszédasszony hita: gyere menjünk a templomba, jönnek a búcsúsok. Nem ment, kellett szőjjön. De kő (kővé) vált. A csúrkék is ott vannak az osztovátá (szövőszék) alatt. Csújára járt mindenki” (Mónus Berta, 63 éves).

A búcsújárás amint mondtuk ünnepi megnyilvánulás volt, az

Tankó Gyula

GYÍMESIEK A PÜNKÖSDI BÚCSÚN

együttartozásnak, az örömmek, hogy hitben, lélekben, de testben is ismét együtt lehetnek. Íme, hogy meséli ezt el Mónus Berta néni: „Tiszta fejrbe öltözve mentünk. Képzeld el sokszáz ember tiszta fejrbe. Egyszer a püspök is ott volt, s a nagy körmenetbe munkót osztott bé maga után, ki a Jézus hágóján. Máskor mű mindig utolsó előtti voltunk a nagy körmenetben. Utánunk még csak a moldvai csángók — a tyár magyarok — voltak. Amikor a keresztalja ment át Szépvízen, Szentmiklóson s más helyeken, sokan gyűltek az utcáskokra, csebrekben friss víz volt s csipor, kénálgattak, együtt énekeltek s örvendtünk. De legszebb volt, óh Istenem milyen szép volt, amikor közeledtünk Somlyó felé. Mindenfelől, országúton, mezei utakon jöttek a keresztaljak, énekszó, csegettyszó. Amikor esszetalálkoztak a keresztaljak, a lobogókat suhogtatták, lobogtatták, földig hajtották s így köszöntötték egymást. Istenem, hogy suhogtak a zászlók, azután amíg nem volt szabad keresztaljjal járni, még álmomban is láttam, hogy suhognak a szent lobogók.”

Vizsgálódásaim során azt szerettem volna megtudni, hogy a gyimesi emberek ismerik-e a pünkösdi búcsújárás történelmi hátterét. Igen, főleg az idősebbek ismerik. Az más kérdés, hogy a történelem épp, mint a ballada, a monda, a nép ajkán alakul, változik, esetleg helyi jelleget kap. De szövegezzük meg Tankó P. János bácsit, aki ő maga is többször részt vett a pünkösdi búcsún:

„János Zsigmond református király át akarta téríteni a gyer-gyókat és a csúkiakat is a református vallásra, de ezek erőst tartották a katolikus vallásukat. Elindult — most meg nem mon-dom pontosan melyik esztendőben — katonáival hittéríteni. Igen-csak ezt tudták a csúkiak, s főleg a gyer-gyóknak volt egy ügyes papjuk. Na, esszegyűltek Somlyóra, rengeteg sok gyermek, férfi, asszony, harcosokat válogattak, s szembeküldték a királlyal a Tol-vajos-tetőre. Furfangosok voltak, az út két oldalán a nagy fenyőfá-kat béródták, s amikor a katonák odaértek, a legutolsó fát kidőlítették, a fák egymást dőjtötték sorba, reá a katonákra. Sok katona meghalt, a többieket pedig a székyek elkergették. Diadal-mason visszatértek Somlyóra, ahol várták őket az ottmaradtak. Na ennek a tiszteletére gyűlnek össze minden pünkösdi napján. Megőrizték vallásukat, s ebben Mária is sokat segített.”

Csúksomlyó tehát — elmondhatjuk — a katolikus székyesség ősi szent helye, amely egyben a nyugati kereszténységnek is egyik legkeletibb őrhelye. Zarándokcsapatok jönnek ide Erdély legtávolabbi helyeiről. A múlt századokban mezei ösvényeken, erdei csapásokon és minden utakon érkeztek, Mária énekekkel az ajkukon. Itt kérték az égi segítséget, amikor gyermekeiket, asszonyaikat, szülőföldjüket védték a keletről betörő ellenség ellen. De elemi csapástól is itt remélték vigasztaló védelmet. A léleküdvösségen, a csodahiten kívül több motiváció is létezett ahhoz, hogy a „fehér keresztalja” — a sokszáz gyimesi — vállalta évente ezt a hosszú, nehéz keresztutat.

Márton Áron püspök Gyimesfelsőlokon (1970)

Ilyen motiváció volt a világra való kicsodálkozás, a látás és a hallás vágya. Ismert tény, hogy Gyimes zárt vidék, főleg a nők nem sétáltak a nagyvilágban. Innen szolgálni sem járt senki, tehát sok, olyan nő volt az ötvenes évekig, aki meghalt anélkül, hogy Gyimesen kívül más vidéket, várost látott volna. A búcsú alkalom volt a látásra, hallásra, hisz ide sereglett Erdély és Moldova római katolikus népe 1567 óta minden pünkösd szombatján. Itt sokadalom volt, s a sokadalom szórakozás is: cirkuszusokat, bűvészműtávirányokat, s ki tudná megmondani, még mit nem láthattak. Ez a tarka sokadalom furcsán hathatott a hegyekben, a csendes völgyekben élő, a nagy, mély csendhez szokott csángó fiatalokra. Itt barátságok, szerelmek szövődtek, titkos szerelmek, amelyeket otthon tiltottak, itt folytatódak.

De nagy vonzóereje volt a búcsújárásnak az együttlét, az együttimádkozás és együtténeklés szempontjából is. Hetekkel azelőtt már készülődtek, szervezkedtek, az előénekesek tanították a Mária-énekeket, kiosztották a feladatokat: ki visz csengőt, ki a lobogókat, milyen a felállási rend, ki a szekeres, kik viszik a háromrúdas nehéz lobogókat. Minden ilyen szervezkedés izgalomba hozta a közösséget. Hazafelé is végig énekeltek, imádkoztak és búcsúfiát hoztak: az örömszerzés ismét nagy élmény. Amikor hazaértek, az itthonmaradottak lobogókkal vonultak szembe, fogadták a fáradt búcsúsokat, akik egy kicsit hősnek is érezték magukat: 80 kilométert tettek meg gyalog, énekeltek, imádkoztak, amit a faluért is tettek. De gazdagabbak lettek élményekben, egy évre való mesél-nivalót gyűjtöttek össze.

Minden búcsújárás egyúttal erősítette az együvértartozás érzését is. Ettől félt a kommunista rendszer. Így értük meg a szomorú 1949-es évet is, amikor többen nem jöhettek a keresztaljak Csíksomlyóra, s így elmaradt a gyimesi fehér keresztalja is. Mert így nevezték őket hófehér ruhájukért.

De nézzük meg, mi is történt 1949 tavaszán. Márton Áron püspök bérmáuton volt, és a körutat Gyimesfelsőlokon fejezte be. Innen Somlyóra indult volna, a híres pünkösd-i búcsúra. „A nép között az a hír járja, hogy püspök urat az állam el akarja fogni. A legények lovakat vezettek elő, és a püspök urat egy fehér lóra ültették. A lovas püspök körül a legerősebb legények egymásba karolva gyűrűt alkottak. Azután még tíz hasonló gyűrűvel vették körül a központot, annyira, hogy még a püspök a körbe sem jutott senki.” (Domokos Pál Péter: Rendületlenül)

Az olasz Osservatore Romano 1949 július 1-i száma pedig ezt írta: „Áron püspök fehér lován bevonult már a székely nép legendáiba.”

Oránként érkeztek a püspök útjáról Gyimes felé a hírek, s álhírek, amelyek később legendákká nőttek itt az emberek száján. S a vallásosságáról híres csángó nép tömegesen összeverődve izgatottan várta, tárgyalta a híreket: „A hegyen egy civil le akarta lőni püspökünket...”, „Szépvízen egy fiatal kommunista nő majdnem a püspökünkig ért, szinte meglőtte”.

Meg nem lőtték, de ami azután következett, bizonyítja, hogy Márton Áron a romániai magyarság nagy személyisége volt. A gyimesiek pedig ezután ha vonaton is, de eljártak a pünkösd-i búcsúra. Ez már egyéni imádkozás, egyéni út, ha úgy kívánjuk, egyéni lázadás volt. Mindent kitalált a rendszer, hogy megakadályozza őket a búcsújárásban. De meg lehet-e a lelket kötni, bilincselhető-e a szellem? Most már tudjuk, hogy a szellemet, a lelket gúzsba kötni nem lehet, de megszorítani, sanyargatni igen!

Istenem, milyen elemi erővel robbanhat sírásba az öröm!

1990 nyarán — annyi év után — újra elindult a „fehér keresztalja”. Életemben annyi zokogó embert nem láttam úton-útfélen, tömegesen: sírtak a búcsúsok, a nézők, a fogadók. Sírtak örömkönn, de ebben a sírásban a félelem is ott rejtőzött, mert a Nagy Öröm után jött a márciusi szomorú tapasztalat, utána a rengeteg képtelen vádaskodás.

Hogy is állunk, mi lehet az oka a sírásnak? A szomorúság, a félelem, a hirtelen jött öröm. De láttam haragjukban síró embereket is!

...Csíksomlyói Csodatevő Mária, kit mindennapi imájukba foglalnak a gyimesi csángók is, Téged kérdezzünk: hogy lesz tovább?, s kérünk, amit tenni szándékszunk, segíts meg minket abban!

Károlyi Gáspár emlékezete

Az idén ünnepelt művelődéstörténeti nagyjaink között emlékeznünk kell a 400 éve halott Károlyi Gáspárra is.

A nagykárolyból elinduló, Wittenberget, Svájcot megjáró frónk és fordítók gönci esperesként próbálta megérteni a mohácsi katasztrófa utáni Magyarország kuszált helyzetét. Mint népe sorsáért felelősséggel tartozó reformátor az 1563-ban megjelent *Két könyv* című munkájában a romlás okait egyrészt a hamis római hitben látta, másrészt pedig az erkölcsi hibákban mondván, hogy „...tolvajság, parázñaság, hamis eskövé, hijábavaló eskövé, mely az magyarokban felette igen uralkodik, mindezekért országunk szerencsétlen, ezért szerencsétlenek az fejedelmek, ezért rabolja az országot az pogány török”.

„Az felső vétkek” elhagyására a magyarság egységes világképét megbontó refomáció tanait ajánlja fel kortársainak szorgalmazva a biblia ismeretét. Mivel a latin Vulgátának csak kisebb-nagyobb részeit forgathatták magyar nyelven a korabeli érdeklődők, írói programjának középpontjába a teljes nemzeti nyelvű Biblia lefordítását és kinyomtatását állította.

1586-ban látott neki a nagy munkának egy kis névtelen munkaközösséggel Rákóczi Zsigmond, akkori egri főkapitány és Báthory István országbíró támogatásával. A fordítási munkálatok nyomában 1590-ben látott napvilágot az első teljes biblia-fordítás Mantskovit Bálint vizsolyi nyomdájában.

Az azóta is folyamatosan használt vizsolyi biblia terjedelmes bevezetővel indult hitet, erőt, reménységet adó, világnézetünket alakító útjára. Németh László szerint pedig: „... a szószékéről lenyúlt a mindennapok szóhasználatába s az egyszerűbb emberek képzetkincsébe is. Száz kiadásában egyre mélyebb gyökeret eresztett belénk, s odakerült parasztaink almáriomára s nagyanyáink pápaszemtokja alá”.

A fordítás már kezdetben parázsviták keresztútjába került. Főleg a katolikus teológia oldaláról érték támadások. A XIX. században filológiai kifogásokat is emeltek ellene latinos mondtaszerkezetei, téves helyei miatt. Hibái ellenére azonban a magyar nyelv és irodalom fejlődésére minden más könyvnél nagyobb hatást gyakorolt.

Először is a magyar nyelvre irányította a figyelmet alakítva egykori magyarjaink nyelvi öntudatát, erősítette a XVI. századi nyelvújításaink sokszínűsége fölé emelkedő, egységesülő irodalmi nyelvvaltozatunk kialakulását. Majd régi magyar nyelvünk őrzőjeként beépült szépirodalmi alkotásainkba is archaikus stílusszínűzetet adva Ady Endre, Babits Mihály, Sütő András és mások mondandójának.

Az irodalmi nyelv és stílus mellett a mindennapi nyelvhasználatba is beleszólt. Gazdagította a magyar szó- és szóláskincsét. Gondoljunk csak bibliai eredetű utónévanyagunkra vagy az alábbi mondásainkra: „aki keres, talál”, „aki másnak vermet és, maga esik bele”, „senki sem próféta a maga hazájában”.

A magyar nyelv fejlődéstörténetét meghatározó Károlyi-Bibliánk arra kötelez bennünket, hogy sajátos sorshelyzetünkben is anyanyelvünkben emeljünk hitet magunknak, hiszen Sütő András szavaival élve, nyelvünk nem más, mint „szentség, amelynek érvényességét nem érintik világnézeti korszakváltások; szentségünk és szentségtartó, a magyarság szellemi értékeinek foglalatja”.

Csomortáni Magdolna

KOZMA MÁRIA ÍRÓI VILÁGÁRÓL

Az utóbbi évek könyvjáradékát figyelve az olvasó többször is találkozhatott Kozma Mária nevével. A romániai magyar irodalom csíki képviselőjeként már számos kötetet ajándékozott meg bennünk.

Tudnunk kell róla, hogy Karcfalván született 1948-ban. Középiskolai tanulmányait Csíkszeredában végezte, majd a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen szerzett magyar szakos diplomát. Rövid ideig „szabadúszóként” tevékenykedett „kincses városunkban”. 1976-ban tért vissza Csíkszeredába, ahol másfél évig a Megyei Múzeum munkatársa volt. Ezt követően pedig a Megyei Könyvtárban végzett dokumentációs munkát régi könyveink kiváló szakértőjeként. Pillanatnyilag korszerű szakudással, csodálatos ügyességgel igazgatónként irányítja a Könyvtár életét.

Vallomása szerint azonban életének legfontosabb meghatározója az irodalom. Bizonyítékok erre önálló prózakötetei, mint *A fésűt káposztalepke*. Novellák, karcolatok. Bukarest, Kriterion, 1970; *Köznapi irgalom*. Elbeszélések. Karcolatok. Kolozsvár, Dacia, 1980; *Idővallat*. Négy elbeszélés. Bukarest, Kriterion, 1983; *Kő, ha ütök; A játék*. Két

kisregény. Kolozsvár, Dacia, 1984; *Az ember boldog természete*. Regény. Bukarest, Kriterion, 1987; *Rövidfilm esőben*. Elbeszélések, tárcák. Kolozsvár, Dacia, 1988; *Lidérczöld csapda*. Regény. Bukarest, Kriterion, 1989; *Idővallat*. Egy regény és öt elbeszélés. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1991; *Borsosmész*. Novellák. Szekszárd, Babits kiadó, 1991. De megemlíthetjük a romániai magyar sajtó hasábjain megjelent közleményeit is.

Írásaitban múlt és jelen, fikció és valóság villan egybe, miközben rólunk szól, XX. század végi emberekről. Az író úgy szereti az embereket „szenvetélyesen és reménytelenül”, még akkor is, ha félre érti őket, vagy ha az emberek értik félre őt. Szerinte az emberek olyanok, „mint a fenyők: temérdek, megszámlálhatatlan sok áll ki belőlük, de főleg akkor szúrnak, ha visszajáról simogatjuk őket”.

A közírás és művészi próza változatos formáiba öntve érzéseit, élményeit, gondolatait, figyelemmel kíséri szavainkat is, hiszen ember és szó összetartozik. Nélkülünk árvák a szavak, „mint a csikorgó fehér hóra kitett gyermek”. De szavak nélkül mi is „halvány, színtelen, nyomot alig hagyó rajzok vagyunk”. „A szavaink

ha megszínesítnek”.

Arról pedig, hogy Kozma Mária miként dolgozik a szavakkal, talán beszéljen egyik novellája: „Előbb nagy, soha nem hallott szerelemmel magamhoz édesgetem a szavakat, és csak azután lopom őket papírra, miután teljes pompájukban és szívszorító árvaságukban is megismertem, kiismerem, félreismertem őket”.

Mindezek mellett az olvasó számára még érdekes lehet az író vallomása a műalkotás befogadásáról is: „Az olvasás több lesz önmagánál: kizárja az olvasást, mint valóságos cselekvést, és a segítségével (mintha csak egy közlekedési eszköz volna, amellyel tetszés szerint utazhat ide-oda) belép a képzeletbe; vagy... a képzeletbe... beépíti a valóságba”.

Kozma Mária írói világának néhány jellemzőjét megismerve elindulhatunk a kötetek mélyebb feltárá-
sának útjain. Ezek zöme ugyanis Szócs István szavaival „nem kíván különösebb magyarázatot: olvasni kell őket, s önmagukért beszélnék”.

Csomortáni Magdolna

MAGVETŐ

Kozma Mária

Párbeszéd

(töredék I.)

A ház előtt díófa nőtt. A hegyi levegőn, igaz, hogy nem érett be a termés, s ami mégis, az kulcsos, keserű, aprócska volt, de Gábrisnak ízlett — addig ette minden októberben, míg a nyelve kisoványodott tőle. Az erdei út sűrű fenyvesben vezetett a házhoz, ahol...

— Legyetek csendben — intett Gábris a házban sustorgó, jövőmenő, zizzenő, hömpölygő, őt váró, vele beszélő valamiknek.

Valamiknek Gábris nevezte őket, hogy ne kelljen a nevükön szólítani, olyan sokan voltak és sokszor olyan hebe-hurgya összevisszaságban. Amikor éppen jöttek, surrantak, számyalva betörték... stb. a házba, jobb volt összefoglaló néven szólítani őket, hiszen gyakran nem is ismerte meg valamennyiüket azonnal.

A szerzetes

Régóta készülődött Gábris, hogy vele beszélgesen. Sokat gondolkozott azon is, hogy mit mondhatna neki. Történetek jutottak eszébe... de hogy is van az, amikor a kisember a nagy-ember elé kerül és szót válthat vele... Gábrisnak is úgy tűnt először, hogy csak nagyon fontos dolgokat kérdezhet meg, akár csak a reszkető tollú, de a „szírvonalat” mindenképp tartani óhajító újságíró, aki egyetlen nagyképűségében csupa hülyeséget kérdez, valahogy így: kh...kh... Kájoni atya, miként képzelte el a XVII. században a nyomda munkáját? Megvalósult-e, amit elképzelt? Mi a véleménye az erkölcsi nagyságról? Kh...kh... Örvend-e most, hogy emberközelségbe került az utókorral?

— Az a helyzet — gondolta Gábris —, hogy az igazi nagy emberekkel egyáltalán nem kell „fontosakat” beszélni. Gondolataik úgy tiszták, hogy az csak a mindenféle zagyvaságtól, zűrzavartól való eltávolodásban észlelhető.

— Szeret-e Ön mosolyogni? — kérdezte végül.

— Az én koromban azt mondták, a bölcsek kétszer köszönnek: előbb a mosolyukkal hangtalanul, aztán a szavukkal csendesen, de hallhatóan.

— Mindenki így köszön — csodálkozott Gábris —, aki elég udvarias.

— Igen.

— De így köszönnek a megalázkodók s a hízogók is.

— Azért mondtam, hogy csendesen, de hallhatóan. A megalázkodó sutog, hegyezned kell a füled, hogy halljad, mit is mond, mintha még a hangját sem merné megemlíteni, nemhogy a fejét merné, a hízogó pedig harsány, akár a harsona, belezúg a füledbe, vagy züm... züm... fejed körül röpködő darázs.

— Lehet ezt tanulni?

— A szívvel, a lelkeddel igen, ha csak az eszeddel tanulsz, nap mint nap elárulod a saját szerepedet.

— Milyenek voltak az emberek a te korodban?

— Ha most meglátnád őket, talán nem nagyon tetszenének neked. Himlőhelyes arcúak, varasok, testüket fekélyek, sebek, gennyedő fertőzések borították, de a lelkük többnyire mentes volt a kételyektől. A tisztaság a szentség volt.

— Neked már minden tudnod kell. Háromszáz éve vagy...

— Ne mondd ki, ha nem akarod, hogy teljesen eltűnjék. Engem az általam alkotott tárgyak az idők végezetéig a földhöz kötnek.

— Akkor is, ha ezek a tárgyak megsemmisülnek, és senki nem emlékszik már rájuk?

— Minden tárgy egy eszme is egyúttal.

— Hol vagy?

— Én is eszme vagyok. Az eszme pedig emberekben él tovább.

— Én veled szeretnék találkozni, nem egy eszmével. Becsapsz!

— Lehetetlen. Az idő bölcsessége mást határozott. Amit te kívánsz, kiábrándító lehetne mindkettőnk számára. Egy kerekfejű öregeskével találkoznaál, aki órák hosszat járja az erdőt s a mezőt, növényeket gyűjt, egyiket hajnalban, másikat holdtöltekor, egyiknél keresztet vet, másiknál titokban a sátán érveit suttogja.

— Ilyennek látnálak?

— Nem biztos. Talán.

— Megtudhatnám, hogy milyen voltál emberi élő valódban?

— Szerencsére, nem! Többé-kevésbé igen, egészen nem. Az idő bölcsessége megakadályozza ezt.

A pap

— A világ átélésének eszközét keresem — mondta Gábris.

A gyertyák sercenve égtek, az árnyak kecsesen táncoltak a falon.

— A hit — mondta Zöld Péter és hangjában önmegbecsülés csendült. Mióta Moldvából visszatért, soha többé nem jutott osztályrészül a nyugalom. Hiába volt a királyi, a püspöki megbecsülés, a csikdelnei kényelmes parókia. Ő úgy maradt belevesve az örökkévalóság sziklájába gond merevített homlokával, keskenyre zárt ajakkal. Most, megbánva, hogy szült, gyorsan visszahúzódott az árnyékba, ha árnyéknak lehet nevezni az eltűnés homályát.

— A hit?! — mormogták a többiek. A mormogásból kivált mind a valódi egyetértés, mind a gúnyos helyeslés és az ellenkezés hangja. Gábris szorongva figyelt:

— Tudtok válaszolni? A világ átélésének eszközét keresem.

Zöld Péter rugalmas mozdulatokkal körbejárta a szobát. Az egyik gyertyánál megállt. Nézte a lángot, majd elfújta:

— A pápa számára ennyik voltunk.

Kezét felemelte, elhúzta egy gyertya fölött, annak is kialudt a lángja:

— A királynő számára ennyik voltunk. Bucow ágyúval tört ránk. Madéfalván hússzilánkok, gerendaforgácsok röpködték a levegőben, aláhulltak vörösre festeni a januári szűzhavat. Fájdalmunkat széthurcoltuk a világban. A hit végzetes gyengeség volt, semmi több. Nem támaszthatta fel a megholtakat, nem adhatta vissza nyelvüket az idegenben

bujdosóknak. Azt mondták nekik, nekünk, hogy hazátlanok. S mi egyre mélyebbre gömnyedünk ez ostorcsapás alatt — a fekete röggig. Hazátlan az én né...?!

Zöld Péter maga is összegörnyedt, aztán feltérdelt, arca sötét volt mint eső után a föld; kiterjesztett két karja remegett:

— Istenem, ha nem adtál erőt a megváltáshoz, miért feszítettél keresztre?

— A népnek — bólogatott Kázmér atya — tanítókra van szüksége, kik a világot az ő nyelvén elmesélik, kik szokásait számon tartják.

— A népnek — mondta Pater Joannes Kájoni — gyógyítókra van szüksége, kik a bajokat meggyógyítják.

— A népnek — mondta szigorúan a szárhegyi fejedelem — vigyázókra van szüksége, kik, ha baj közeleg, lármáját gyújtják.

— Szerelmes testvéreim — emelte fel a fejét Zöld Péter — nem voltam sem tanító, sem bajokat orvosló, sem vigyázó. Mi voltam én?

— Holtodban is élő lelkiismeret.

A névtelenül szóló oltalmazón átölelte a kesergőt:

— Őrizünk jó emlékezetünkben.

— Ím megértette a világot keresés nélkül — mondta a szerzetes —, ám ne feledjétek: az emlékezés bölcsessége csakis az élőket illeti.

Mire Gábris felpillantott, a gyertyák csonkig égtek, ő mélységes sötétségben ült. Borzadva, támoanyagva kereste az ajtót: mi lesz, ha elvéti a világba vezető utat, itt marad örökre a múltban maga is „volt”-tá válva?!

Odakinn esett.

Csendes meg-megálló eső áztatta a földet, a fű fényesen csillogott, s az eresztől alápermetező víz áttetsző vonalat húzott a tornác nyersszíne deszkáira.

A háztól, amely előtt diófa nőtt, sűrű fenyvesben vezetett az út afelé.

BEKE SÁNDOR VERSEI

ZSALUGÁTERES ABLAK

NYÁR LETT ITT IS KEDVESEM ZÖLD HINTÓJÁBAN MEG-
érkezett a virágtündér és átölelte ezt a hatszázéves várost kebléhez
SZORÍTOTTA ÚGY MINTHA LEGUTOLJÁRA ÖLELNÉ MA-
gához és teleszórt virágokkal a sétatényok ágyásait a barátok templomá-
HOZKÖZEL ÉS NYÁR LETT ITT IS KEDVESEM MINT MINDEN-
hol Európában forró és izgalmas nyár záporokkal és kánikulával bú-
ZAVIRÁGOKKAL ÉS KOLORÁDÓBOGARAKKAL ÉS NYÁR
lett itt is kedvesem s a budvár alatt fehér harisnyások hátukon kasza-
VERŐ TARISZNYÁVAL KÖSZÖNTIK A HAJNALT ÉS
csordajáró utakon hazatérő jószágok hozzák fejünk fölé az erdélyi
ALKONYT IMMÁR HÁNYADSZOR ÉS HÁNSZOR
hozzák még vajon és nyár lett itt is kedvesem s a szt. miklósi temp-
LOM HARANGJA MINTHA IGEN SOKSZOR SZÓLALNA
meg naponta és igen gyakran kísért ez a maroknyi jámbor teremtetést és
NYÁR VAN ITT IS KEDVESEM S A SZARKAKÓ ALATT SZI-
várvány koszorút szőtt a szemerkélő eső és hirtelen agancsa közé kapta
EGY ÖREG SZARVAS ÉS NYÁR VAN ITT IS KEDVESEM ÉS
itt jártak a barátaink itt töltötték a szabadságot és azt mondták hogy
JÖVŐBEN ISMÉT ELJÖNNEK NYARALNI DE EL SEM MEN-
tek innen és nyár van itt is kedvesem kedélyes vigasztalan hunyorgó nyár
ÉS SZÓTALAN ÉS MINTHA CSENDELET LENNE EZ A NYÁR
mint hűvös nyári szobában piros varrottason egy fekete kancsó és nyár
VAN ITT IS KEDVESEM NYÁR S.O.S.-T HARANGOZÓ HA-
rangvirágokkal örömtelen és kínos nyár fájdalmas és gyalázatos nyár
INNEN IS EBBŐL A ZSALUGÁTERES ABLAKBÓL

1988

A SZAVAK ÁRNYÉKÁBAN

A legutolsó állomáson
beérkezik egy tehervonat
szerelvényében legszebb szavainkkal

de
itt
a
csipkézett ködben
liliom csend van
kiengedném a szerelvényből
kimondanám
az árnyékok arcát
de
nem
félelemből
csupán magunkért
nem teszem
még azt mondják
bazedov kóros vagyok
lelkemben
áldáz
szellemek
fenyegetnek
szívembe
eképp
üszkösödik
a
hallgatás
—
Szememből
könny
folyik ki
s lefut
fülvaink homlokán

1984

UTÓSZÓ HELYETT

In memoriam Karinthy Frigyes

Elmondanám én is mindenkinek,
Elmondanám, de félek hogy van-e még kinek?

A nyelv is már lázas és sebes és dagadt
És megromlott végre a fertőzött gondolat.

Ó, emberek, sebzett felétek kiáltok,
S ha halljátok csendben fogjátok be szátok.

A világ békét akar és nesztelen
De van ember, ki mégis embertelen.

S a bűn is már mindennapi játék
És fáradt a gondterhelt halánték.

Elmondanám én is mindenkinek,
Elmondanám, de félek: van-e még kinek?

Ez komédia: szabadtéri színpad —
Aki nem sír, az kínjában kacaghat.

Elmondanám én is mindenkinek,
Elmondanám, de félek van-e még kinek?

Hogy egyedül maradjok a nagy komédiában,
S aki mellettem áll nem csókolja szájam.

Elmondanám én is mindenkinek,
Elmondanám, de félek: van-e még kinek?

Hogy aki félig eljutott és megszakadt az útja
Mondd, Karinthy Frigyes, van-e még kiútja?

1987

VANNAK HAJÓK

Kántor Lajosnak

Az óperenciás tengeren
vannak hajók
nem bálnavadáshajók
nem hadihajók
nem kalózhajók

Az óperenciás tengeren
vannak hajók
az eszmék hajói
a maroknyi népek hajói
a megmaradás hajói

Az óperenciás tengeren
vannak hajók
melyeknek fedélzetén
nem vadászok nem katonák
nem kalózzok énekelnek

Az óperenciás tengeren
vannak hajók
melyeken himnuszokat zengenek
s melyeken megpihennek
a sirályok

Az óperenciás tengeren
vannak hajók
maroknyi legénységgel
letört árbócrudakkal
csipetnyi történelemmel

Az óperenciás tengeren
vannak hajók
melyeknek fedélzetén
előre intenek
a hajóskapitányok

Az óperenciás tengeren
vannak hajók
istenvert legénységgel
viharvert süllyedő
hajók

Az óperenciás tengeren
vannak hajók
világtörténeteket
soha meg nem látó
örvénybe kapaszkodó hajók

Az óperenciás tengeren
vannak hajók
melyekről nem szállnak
mentőcsónakba a
derék matrózok

Az óperenciás tengeren
vannak hajók
melyekkel
együtt süllyednek el a
hajóskapitányok

1987

NAGY IMRE „FÖLZENGŐ” FEKETE-FEHÉRJE

Neves festőink egyike, Nagy Imre szülőföldjéhez, népéhez hú emberként Csíkszereda, Marosvásárhely, Kolozsvár képtáira, múzeumaira hagyományozta alkotásait. Legnagyobb hatással festményeinek varázslatos színvilága van ránk, amelyeken a zsögödi táj emberei, állatai, madarai, természeti jelenségei csodás látomássá egyesülnek. Ezeken kétségtelenül szerephez jut a színnek szimbolikája, jel-jelentés összehatása. Hogyan értelmezzük azonban grafikáját, „szín nélküli” műveit — erre keres feleletet az alábbi kísérlet.

Rézkarcai, fametszetei, tus- és ceruzarajzai, habár kivitelezésben különböznek egymástól, mégis közös bennük, hogy két színre, a fehérre és a fekete-re valamint a vonalvezetés kifejező erejére szorítkozva próbálnak embereket és sorsokat, érzelmeket, lelki állapotokat tolmácsolni, bemutatni. Ily kevés eszköz igénybevétele mellett a művész kénytelen nagyfokú tömörítéssel élni, a fekete-fehér jelképes erejét is kiaknázni. A fekete jelentése lehet, például, komorság, gond, kilátástalanság, gyötrelme, a fehéré vidámság, derű, gondtalanság, nyugalom. Mintegy nemzetiségi létünk derűje-borúja, igenje-nemje, élet-halál kérdései tükröződnek munkáin. „Egy portrérész, amíg elkészül, nagy izgalmakat ad számomra. A csontszerkezet, ráncok, tekintet, szem, fül, orr, minden árulója lesz a modellnek. Megjelennek ősei, apja, anyja. Ha beszél, élővé válik benne a történelem” írja a művész 1938-as feljegyzésében. Grafikai közt igen sok az arckép. Ezeken nemzetiségi kultúránk sok jeles személyiségét megörökítette.

Kós Károly fametszet arcképét kevés vonal segítségével alkotja meg, a szem körüli fekete folt határozottan elüt a félprofilból ábrázolt arc fehérségétől. Az orr és az áll fekete-fehér kontrasztos kiképzése is konok, kimért jellemre vall. Mintha az Erdély hegyeiről lefolyó telek méltóságát sugallná a kompozíció. *Tamási Áron* elgondolkodó arcán a markánsan uralkodó fehér céltudatos nyugalom sejtet. *Méliusz József* portréján az arc fehérjében gyökerező haj feketesége talán a megfogamzó szárnyas gondolatok megjelenítője. *Benedek Elek* arcán a megkomponált fekete-fehér a nagy mesemondó derűs jószágát, nyugodt, bizakodó jövővárását jeleníti meg, az *Áprily Lajos* az erdélyi természet mocnásaira figyelő személyiséget. *Tompai László* fehérből faragott sziklaarcán a befelé forduló nagy szemek mintegy a sziklavár lelkének önvizsgáló ablakai. Erről az arcról jegyezte fel megörökítője: „Villogó, üregeken fekvő szeme, nagy álla, ami koponyá-

jára támaszkodva furcsa szögben feküdt, mindig izgatott, s mélyebb, rejtettebb dolgokat tartogatott számomra. Mély, bariton zengésű versei mindjobban feltárták belső világát”. Ezért készített róla tusrajzot is. *Köpeczi Sebestyén József* szögletesre faragott arca, gótikus homloka, a *Szentimrei Jenő* arcába belehasító szigorú, sötét ékek, a *Márton Áron*ról készült ceruzarajz sugárzó-bizakodó, jószágos mosolya — s a többi portrék is — fekete-fehérrükkel, vonalvilágukkal, lényegkiemelő erejükkel megismertetik velünk, emberközelsébe hozzák, mintegy kortársainkká teszik a nagy elődöket. Érdekes, mintha az ülő *Kányádi Sándor*ról készült rajz tartása, jövőbetekintése a Kós Károly arcképekre emlékeztetne! Dehát valójában nem rokonok, testvérek nagyjaink a népszere-
tetben, jövőakarásban?

A jel-jelentés összefüggések más lehetőségeit is kihasználja Nagy Imre. A művész 1929-ben készült fametszet *Önarcképén* a feltartott kéz az üdvözlés jele, a felröppentett madár a megfogalmazott művészi üzenet jelképe. Az arcot körülzúgogó, szemből jövő fény a jövőbetekintő, emelt homlokú ember bizakodását sugallja. A klasszikus művek sajátos mértéktartása, realizmusa, arányérzéke jellemzi a székely élet mindennapi „hőseit” megörökítő portrékat is. Legtöbbjükön a felfelé irányuló tekintet a többet, jobbat akarás, a bizakodás jele.

Megvizsgálhatjuk az élet- és jellemképek jelértékű kifejezőeszközeit is. Hogy csak néhányat említsünk belőlük: a *Kucsma*s férfin jelértékű a csizma, sapka, térdre ejtett munkáskezek, a *Munkásportrén* a simléderes sapka, a *Szomjúságon* a korsó feltűnően nagy mérete az ivó gyermekhez képest. A *Tanulmányon* a lány ölébe helyezett tál az ígéret, éppúgy, mint a *Gyümölcszedő* ölében a gyümölcsök. A *Korsós lányon* a fénynek részütosan fetartott korsó és a lány szája a tisztaság, fény (talán a művészi szép) utáni vágyakozás, a *Gyermekportrén* uralkodó fehér az ifjúi tisztaság metaforája. A *Pihenők*, *Répaszedők* körüli sok fehér, fényglória, a *Lány báránnyal* fény-árnyék egyensúlya, állatai a néphez, népelethez való ragaszkodás jelei. Az *anya gyermekével* című grafikán a kisgyereket szoptató anya a jövőről való gondoskodás jelképe.

Megfigyelhetjük, hogy Nagy Imre a fekete-fehéret nagy tudással használja művészi mondanivalója kifejezésére. Tehetsége folytán szinte „fölszeng” ez a két szín. Grafikájának világa festészetével egyenrangú. Megérdemli, hogy keressük jelentéseit.

Lőrincz József

Nagy Imre: Önarckép

A petróleumlámpától a villanyégőig Székelyudvarhelyen (1)

A közvilágítás megvalósítása olyan „nagybecsű” esemény — önmagában véve, de következményeiben is — bármely város történetében, hogy méltán tarthat igényt a fontos helytörténeti esemény státuszra, Udvarhelyen és másutt egyaránt.

Erdély területén ez az esemény majdmindenhol a múlt század utolsó évtizedeiben következett be. Először volt a közvilágítás — gázlámpák helyett villanykörték — utána valamivel lassabban cammogott és honosodott hazáivá az ipari áram. Közbeesett még egy kis fejlődéstörténeti út, mely ennek az iparágnak — ha lassabban is, de be kellett járnia.

Temesvárott — ahol a gázlámpák is az erdélyi városok közül először világítottak a járókelőknek (1857) — „gyulladt fel leg hamarabb a villany”. 1884 november 1 volt az a nevezetes dátum, amikor a bányász városban működni kezdett az első áramfejlesztő telep. 1898-ban már Aradon, Marosvásárhelyen, Máramaroszigeten, Szatmárnémetin és Nagyszebenben is égett a villany. A telepek jelentős részét a Ganz gépgyár építette, cég amely erre szakosodott, és mely erdélyszerte szép jövedelemre tett szert. Az első világháború előestéjén már 20 erdélyi város büszkélkedhetett esti-éjszakai fényességével. Közéjük tartozott Székelyudvarhely is.

A századfordulón városunk közvilágítását 165 petróleumlámpa biztosította. A lámpák oszlopokon vagy épületek falaira erősített vaskarokon álltak. Az előbbieket főleg tereken állították fel, az utóbbiakat a saroképületekre, a forgalmasabb helyeken található házakra szerelték fel. Ezek a lámpatartó karok, ma már ritkaságok, megsemmisültek, csupán egy maradt mutatónak a református temető kapuja melletti épületre felfogatva. Vigyázzunk rá, egy letűnt kor utolsó emléke ez!

A lámpákat zárt üveglalkiták védték a szél, esőtől. A sötétség beálltával megjelentek a lámpakezelő munkások, létrával a vállukon és lámpától-lámpáig haladva „gyújtogattak”, majd pirkadatkor az oltogatást végezték. Naponta rendszeresen ismétlődött a művelet, csupán az „elfelejtett” lámpák miatt emeltek szót a polgárok és figyelmeztették az érdekelteket. Egy petróleumlámpa fényereje 6 gyertyafényének felelt meg, így 990 gyertyafény jelentette a város éjszakai „világosságát”. Csuda nagy fény lehetett a városban, a sétálók, gyalogosok részére!

Ezen tények ismeretében nyilvánvaló, hogy mindenki a vilamosítási ügy támogatója lett.

Az elektromos telep felépítésére az első lépés, a kapcsolatfelvétel egy német céggel 1903 május 3-án történt. A városi közgyűlésen készült jegyzőkönyv az alábbiakat rögzítette: „... a villany világítás ügyében a város a Siemens és Halske céggel tárgyalt, s a cég méreteket is vett a városról.” Hát igen, a „méreteket” felvették, de a folytatás, a gyakorlati megvalósítás elmaradt, a kezdeti lelkesedés alábbhagyott, három további évig semmi sem történt.

Az igazi kézzelfogható eredmény 1906 június 13-án köszöntött, amikor a város képviselő testülete új szerződést kötött a Ganz céggel az elektromos telep felépítésére, berendezésére és üzembehelyezésére. Az egyezmény alapján a fel-

épülő telepet a Ganz cég 50 éven keresztül bérelt és a jövedelem 50%-át már az első évtől átengedi a városnak. Udvarhely a vállalkozást 50 éves törlesztési kölcsönből fizeti ki.

A villanytelep felépítését az egykori Felsőmalom u. (Árpád u.) végében roskadozó malom helyébe, a Küküllő partjára tervezték. A folyópartra tervezett telep nem épülhetett fel, mert az alapok kiásásánál feltört a talajvíz. A helyszínen megjelenő bizottság új területet keresett, és a malomtól déli irányba kb. 100 méterre, a Ferenczy György szomszédságában levő dombot jelölte meg, ahová végül a telep fel is épült.

Az elektromos telep megépítése és berendezése az 1907-es esztendő végén elérhető közelségbe került. Sokan érdeklődéssel figyelték, várták megszületését, hiszen a jelentősebb erdélyi városok már megoldották az elektromos világítást, és élvezték annak áldásos előnyeit.

Az esztendő végén mint karácsonyi ajándék jelenik meg az *Udvarhelyi Híradó*-ban az alábbi közlemény:

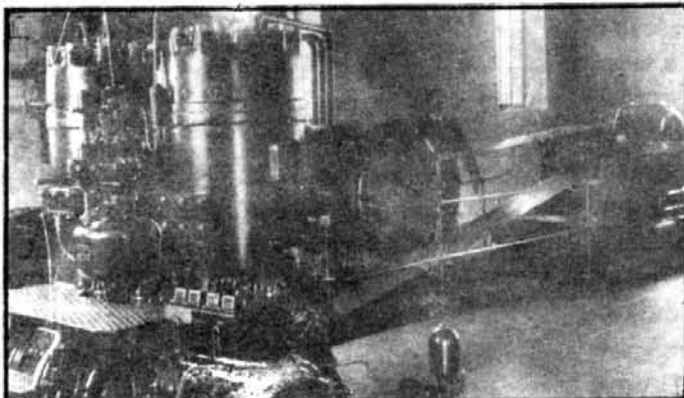
„A Villamos telep építése befejezéshez közeledik... Az egyik hajtógép a pécsi kiállításról most érkezett meg hol aranyérmert nyert, a másik gép a cég budapesti gyárában most van összeszerelés alatt, amit a nagy acél tengelynek a resiczai vasmű részéről való késedelmes szállítása késleltetett... (1908) január hónapban várjuk a telep üzembe helyezését. A lakásokba való bevezetésre az igénylők adják be kéréseiket.”

Az új esztendő első hónapjai nem hozták meg a belfélt eseményt, sőt tovább késett az átadás, az első negyedévben sem sikerült üzembe helyezni az elektromos telepet. A többszöri csúsztatás következtében már nem is jelöltek új időpontot, a kivitelezők inkább nem nyilatkoztak. Így meglepetésként hatott az *Udvarhelyi Híradó* 1908 május 31-i számában az a hír, mely szerint: „A villamos világítás első próbáját május 24-én vasárnap reggel 2 órakor tartották a legnagyobb csendben. A próba fényesen sikerült, s azt vasárnap este megismételték az fvlámpák felgyújtása nélkül.” Az újság június 21-i számában visszatér a nevezetes eseményre és azt kiegészíti az alábbiakkal: „Az első próbavilágítást a cég még május 24-ikén hajnalban ejtette meg, míg a közvilágítás céljaira az üzem f. hó 4-ikén (június 4-én) lett átadva... a dynamokat, vagyis az elektromos energiát fejlesztő gépeket 2 db. 100 lóerős szivógáz-motor hajtja.”

A nagyon várt elektromos világítás végre megszületett és ezáltal az udvarhelyiek életében minőségi változás következett be, a civilizációnak ez az értékes eszköze nálunk is érvényt szerzett magának. A város minden körzetét átfogó villanyháló-

zat megvalósítására már 1907-ben 600 db. vörösfényű oszlopot rendeltek és készítettek el, melyeknek darabja 21 koronába került. Az utcák vonalát követő elektromos huzalok átadásakor 1908 június 4-én — a szerződésben rögzítettek alapján — kigyúlt 260 izzólámpa, melyből 130 estétől-reggelig világított, „égett” a többi csak éjfélig. Egy izzólámpa 16 gyertyafénynek felelt meg.

(folytatjuk)

Az udvarhelyi villanytelep „hajtóerő” 1908–1960 között

2. Középkor

Egyházi zene (I)

A honfoglalás után — átmeneti Bizánc felé való tájékozódással — a magyarság a kereszténység felvételével a nyugat-európai zenekultúrába kapcsolódott be. Ez a fokozatos beilleszkedés lényegében a frank-romai liturgia és ének, illetőleg a gregorián zene befogadását, elsajátítását jelentette.

Az ezredfordulóig a gregorián zene lényeges fejlődésen ment keresztül: az óhéber, szír, hellén, római és más mediterrán zenekultúrából örökölt/ kölcsönzött elemek segítségével sajátos, egységes stílust tükröző énekanyag jött létre. Az évszázadok folyamán egész sor *ének* típus alakult ki s hosszú időn át az egyházzenei gyakorlat alapját képezték és változó súllyal képezik ma is. Vegyük sorra ezeket:

alleluja: gazdagon díszített, ún. melizmatikus jellegű, az olvasmányközi énekek egyike, mely gyökerében az őskereszténységig nyúlik vissza;

antifónia: zsoltárokat keretez, a gregorián énekkincsnek számszerűleg leggazdagabb, formakészletében legtagoltabb és igen ősi elemeket hordozó műfaja, mely a zenetanításban már az alapfoktól kezdve nagy szerepet kapott;

graduálé: szintén melizmatikus, a liturgikus cselekmény önálló részeként az első olvasmány után elhangzó ének, mely az őskeresztény zsoltározásra vezethető vissza;

himnusz: antik hagyományokat is gyümölcsöztető műfaj, melyet eleinte bármely Istent dicsőítő ének értelmében alkalmaztak, magyar jellegűek Szent Istvánval kezdődően kaptak szerepet; Erdélyben főleg Szent Lászlóval, kisebb mértékben Szent Erzsébettel kapcsolatosak; ide sorolható a *magnificat*nak nevezett nagy méretű himnusz is, melynek dallamai ékeesebbek, ünnepélyesebbek a zsoltárokénál;

Kyrie puerorum: a nagyhét anyagához tartozik, a dallamrészletek kialakításában a helyi hagyomány is érvényesült;

lamentáció: a nagyhét utolsó napjának anyagába illeszkedik be, lényegében Jeremiás könyvéből vett szöveggel, rendkívüli toldaléka Jézusnak Jeruzsálemet sirató szavait tartalmazza;

lekció: liturgikus olvasmány (szentlecke), misében, zsolozsmában a meditáció eleme — a szöveg világos, plasztikus tagolásával, ún. lekciónusokban; forrása a Biblia, officiumban az egyházatyák szövege — különböző záróformulákkal;

Itánia: a fohász-formájú/jellegű könyörgő ének legrégibb típusa, mely után korábban a hívők a *Kyrie eleison*-nal (l. lennebb) válaszoltak; számos régi, népzenei elemet őrzött meg, alaptípusa recitativ (énekbeszédszerű);

offertorium: a klasszikus gregorián-repetórium legegységibb, a rögtönzésnek is helyet biztosító ének típusa, mely fejlődése folyamán egyszerűbbé s egyben

rövidebbé vált;

oráció: recitáló jellegű — Oratio Jeremiae címen ismeretes — papi ima a liturgikus cselekmény végén;

passió: a liturgikus olvasmányok közül való, mely főleg a húsvét előtti nagyhéten, pontosabban nagy-pénteken hangzik el kétféle (dúr és moll) jellegű dallamanyag felhasználásával;

prefáció: a miseliturgia hálaadó éneke felelgetésekkel (ún. akklamációkkal), s rendszerint *Sanctus* kapcsolódik hozzá; tónusa díszesebben recitáló;

responzórium: olvasmányokat követő, refrén-elven alapuló liturgikus ének — kórus és szóló váltakozásával; hagyománya a héber zenéig nyúlik vissza;

temetési ének: halotti zsolozsma (l. lennebb), mely a halottas háznál hangzik el, egyben antifónia-sorozat is;

Te Deum: körmenetek, zsinatok, ünnepi szertartások (pl. keresztelés) része, liturgikus játékok befejezője, matutinumok (szerzetesek hajnali zsolozsmájának záróéneke);

tractus: szólista által énekelt melizmatikusabb zsol-tár-recitálás; a mise változó része (az évszázadok folyamán más-más értelmezéssel és ebből adódó különböző gyakorlati alkalmazással); mai megjelölése: *canticum* — melizmákban gazdag psalmodizáló (recitáló) alaptípus;

trópús: liturgikus darabokhoz, alapdallamokhoz másodlagosan, toldalékszerűen kapcsolódó részlet (ún. tropizálással — jelzőkkel való bővítés révén);

sequentia: a IX. század óta ismert, a zsol-tár-versszak után előadott alleluja; a fejlődés folyamán több változata alakult ki, a tridenti zsinatig igen népszerű műfaj (kelet-, nyugatfrank, milánói, római, szent-galleni, párizsi stb. válfaj), nagyon gazdag irodalmából öt maradt használatban (*Dies irae, Lauda Sion, Stabat mater, Veni sancte spiritus, Victimae paschali laudes*);

verzikulus: zsolozsmák és processziók anyaga, rövid, recitáló verspárral, kérdés-felelet alkalmazásával;

zsolozsma: a nap meghatározott óráiban (ún. órák idején) meghatározott dallamformulákkal énekbeszéd szerűen megszólaltatott olvasmányok, zsol-tárok.

Az ezredfordulón állandósult az addig önálló életet élő énekekből a *mise*. Mindenik válfaja ciklikus, azaz több tétel/ének sorakozik fel. Az *ordinarius mise* (ordinarium missae) állandó szövegű és dallamú tételei: *Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Benedictus, Agnus Dei*, az ún. *proprium missae* darabjai/tételei az egyházi év alkalmához igazodnak. Temetési válfaja a kezdő szövegsorról elnevezett *rekviem*. Később jelent meg még néhány típusa, mint például a *missa brevis* (rövid), *missa solemnis* (ünnepi) vagy a *missa choralis* egyszerűbb megoldással s a tisztán hangszeres változat, az *orgonamisse*.

Benkő András

Nagy Olga

1. A SOK EZER ÉVES MESE

A mese volt az emberiség *első tudománya*, hiszen benne mondta el az ember mindazt, amit képes volt *felfedezni* a világról, saját sorsáról és életéről. A látható és őt körülvevő világról. Ez az őstudomány aztán szállott szájról-szájra, míg sok-sok ezer év múlva az ember megtanulta, hogy ha leírja mindezt, jobban megőrökíti a jövő számára.

De a mese egyben az első vallás is volt: hiszen már az ősemler felfedezte azt, hogy nemcsak az van, ami szemmel látható, kézzel tapintható, hanem van egy másik hatalmas erő, amely őt magát és világát mozgatja, meghatározza.

Észrevették azt is, hogy minden évben „meghalnak” a fák, de tavasszal újra feltámadnak. Aztán elkezdtek azon töprengeni: ugyanbiza mi mozgatja a fák levelét? Micsoda erő az, amely minden éjszaka felgyújtja az égen a csillagokat, hogy mint valami fáklyák világítsanak? S aztán micsoda csoda az, hogy a nap fényétől minden meglevénedik? Aztán: hajnalban felkél a nap, majd alkonyatkor lenyugszik. Ugyan mi ad erőt bogárnak, állatnak, embernek, hogy megszülessen, éljen, megszerezze táplálékát? És a madarakat micsoda erő vezérli, hogy ősszel sok ezer kilométerre elrepülnek s minden tavasszal visszajönnek fészükre?

Látjátok? Csupa kérdés, amire nem tudott válaszolni, ám egyet megértett, azt, hogy mindez *kívülálló hatalom műve és független az ő akaratától!* Így találták fel az első emberek képzeletük segítségével a láthatatlant, a szellemlényeket, akik életükbe belefolytak. És így lett a mese egyben az első *vallássá* is, hiszen ebben fejezte ki mindazt, amit a világon kívüli erőről tudott, s egyben csodálatos módon felfedezte azt is, hogy az élet több, mint ami látható és tapintható, hogy egész sor erő van, ami megfoghatatlan és életünk fontos része. Tapogatózva, a világra rácsodálkozva így fedezte fel a szellemlényeket, amelyeket különféle néven nevezett el az idők során — ám változatlanul hitt bennük.

Mindezt természetesen képzeletével fedezte fel. A képzeletben az a csodálatos, hogy képes elénk varázsolni azt is, amit nem láthatunk, segít megnevezni a láthatatlan erőket is. Ám azáltal, hogy képzeletét hívta segítségül, hogy a világot a maga *teljességében* megismerje, az ősemler az *első költővé* is vált. A költő ugyanis azt is tudja, amit mi nem tudunk: beszél a fák leveleivel, és azok válaszolnak neki; megszólítja a futó felhőket, érti a víz csobbanását és a tenger hullámozását, az ő fülébe titkokat súgnak a szellők. A költő tudja azt, hogy mit mondott a tücsök, amikor a hangyához bekopogtatott és élelmet kért. Minek soroljam? Ilyen szerencsés emberek a költők. S a valamikori ősemlerek pedig mind ilyen érzékeny lelkű költők voltak, mert bátran hagyakoztak a fantáziájukra. A fantázia pedig segítette mindabban, amit még nem volt képes megismerni.

Így vált az ősmese az első költői művé.

Egyelőre csak ennyit az ősmeséről. A következőkben arról lesz szó, hogyan is népesítette be a mese a maga világát hősökkel, sárkányokkal és tündérekkel.

(Folytatjuk)

Ráduly János GYERMEKVERSEI

Nyárutó

Összeszregorodott,
megcsökött a nyár,
fáradt fényét őrz
még az ökönyál.

Hajnal hűvösében
vacog már a dér,
tarolt mező fölött
srdogál a szél.

Hét határon

Hét határon
hét ló vágta,
hét erejű
vihar támad.

S hidd el, ennek
a viharnek
hétmérföldes
csizmát varrtak.

Szitakötőtánc

Ringó ág a víz fölött,
szitakötő háza,
itt perdül a szitakötő
szitakötőtáncra.

Ágra száll, de
hirtelen
megperdül, majd
felroppen,
leszáll megint,
felszáll újra,
a sok mozgást
dehogy unja,
s amíg szálldos,
körbe táncol,
szármán ezer
Nap világol,
olyan, mintha
fáklya volna,
mintha színes
tűz lobogna...

Kérdeztem a szitakötőt,
ennyi táncot minek jár?
— Hogy még szebb legyen a nyár!

Hullócsillag Este későn

Csillag, csillag,
hullócsillag,
merre jársz?
Tudom, pályád
ha befutod,
földre szállsz.

Ugye, ugye,
legjobb mégis
idelen, hol
remény gyúl
mindenütt a
szívekben.

Este későn
már a csönd is
fáradt,
erdőn-mezőn
vet magának
ágyat,
s míg a dunyhán
pihenteti
testét,
csillag-örök
vigyázzák az
estét.

Szabó András születésének 120. évfordulóján

A régi Székelyudvarhelynek egyik markáns alakja volt. Életének első évtizedét leszámítva, ehhez az iskolavárosához kapcsolódott úgyszólván egész tevékenysége. A háromszéki születésű diák (Bita, 1871. júl. 22.) néhány évig a Székely Mikó Kollégium növendéke volt, aztán átkerült az udvarhelyi Református Kollégiumba és itt érettségizett (1890). Felsőfokú tanulmányainak idején a kolozsvári Tudományegyetem görög-latin szakos hallgatója. Tanári oklevéllel tért vissza a Székelyföldre: előbb a Mikó Kollégiumban helyettesített, majd végérvényesen Udvarhely lett életének központja. Hosszú éveken át tanított a kollégiumban (1895-32, ill. 1940-43), közben igazgatta is az intézetet (1914-26, 1943); gazdasági felügyelőjeként fáradságot nem ismerve szorgoskodott az új kollégium felépítéséért (a mai Benedek Elek tanítóképző-intézet otthonáért).

Sokoldalú ember volt: szaktárgyán kívül elsajátította a gyorsírást és a vállalkozó diákokat ingyen vezette be ebbe a gyakorlati tevékenységbe; megszerezte a tornatanári képesítést is, és sportember minőségében elsőként járta be sível a Hargitát. A Székely Dalegylet vezetőségében is vállalt szerepet, de nem tért ki prózaibb feladatok elől sem: hol a gazdák, hol meg a háztulajdonosok szervezetének ügyeiért szállt síkra.

Legfontosabb, munkásságának ma is számottevő területe a görög-latin irodalom fordítása. Már tanári székfoglalójában elkötelezte magát az ókor világának ismertetésével, népszerűsítésével: a görög dráma egyik válfaját mutatta be (*A satyrdráma*, 1898). Ezt követte a görög-latin irodalom klasszikusainak tolmácsolása: *Plátón válogatott művei* (1908), *Vergilius Georgica* (1932), ez utóbbi Tompa László előszavával. E két mű között a középkorba kirándult és Rotterdami Erasmusnak *A balgaság dicsérete* című kötetét hozta közelebb korunkhoz (1914). Latin nyelvű fordításai révén került közelebbi kapcsolatba Erdély történetével: magyar nyelvre ültette át Benkő Józsefnek, az egykori udvarhelyi professzornak *Transilvania specialis* című vaskos kötetét, s az Udvarhelyre vonatkozó részt Jancsó Elemér jelentette meg az Erdélyi Ritkaságok című sorozatban (1944), — azt viszont már nem érte meg, hogy a teljes munka napvilágot lásson. Közben közel került Benkő Józsefnek világához és gazdag tevékenységéről több tanulmányban számolt be, egyben érzékeltette a tudós tanár tragikus sorsát is (Erdélyi Helikon 1938, Erdélyi Szemle 1935, Pásztortűz 1938).

Mindvégig vállalt valamilyen egyházi feladatot: gondnoka, majd főgondnoka volt a székelyudvarhelyi egyházközségnek, tanácsbírája az Erdélyi Református Egyházkerületnek, illetőleg a Főtörvényszéknek.

Egyházával való kapcsolatát hangsúlyozzák idevágó fordításai is, melyekben a *Kálvin-kommentárokra* összpontosította figyelmét. Egyik-másik még életében megjelent Dr. Dávid Gyula akkori paróchus lelkész udvarhelyi sorozatában (*Magyarázat Pál apostolnak a Timótheushoz írt leveleihez* - 1939, *Apostolok Cselekedeteihez* I-II, 1941, 1943). Halála után jelent meg a *Zsidókhöz* (1965), a *Filemonhoz* írt levél (1989) valamint Ursinus Zakariásnak a heidelbergi Kátéhoz írt magyarázata (1973).

Kéziratban maradt munkái szintén a már említett két területről származnak: görög-latin irodalomból (Hesiodos: *Munkák és napok*, 1948; Seneca-levelek, Ovidius, Cicero, Martialis, további Plátón-munkák, valamint Bod Péter latin nyelvű Tymbaleséből), és újabb Kálvinfordítások (Pál apostol levelei a Filippi-, Kolossé-, Thessalonikabeliekhez; Jakab I, Judás, János I. Péter levele).

Benkő András

SZÉKELY ÚTKERESŐ irodalmi és művelődési folyóirat

Főszerkesztő:

BEKE SÁNDOR

Szerkesztőség:

BALÁZSI DÉNES

CSOMORTÁNI MAGDOLNA

DEÁK ZOLTÁN

KOZMA MÁRIA

RÓTH ANDRÁS LAJOS

Állandó munkatársak:

Beregszász (Kárpátalja)
PENCKÓFER JÁNOS

Margitta
PAPP ATTILA

Brassó
LENDVAY ÉVA
SZENYEI SÁNDOR
UGRON LEVENTE

Marosvásárhely
KOVÁCS ANDRÁS FERENC
TÖRÖK LÁSZLÓ

Budapest
BAKAY KORNÉL
BALÁZS GÉZA
GYÁRFÁS ENDRE
NAGY GÁSPÁR

Miskolc
HAJDU GÁBOR

Bukarest
CSEKE GÁBOR

Nagyvárad
FÁBIÁN IMRE
GITTAI ISTVÁN
JAKOBVITS MIKLÓS
PATAKI ISTVÁN
SZÜCS LÁSZLÓ

Csiksztereda
KARDALUS JÁNOS
KELEMEN KATALIN

Sepsiszentgyörgy
MÉSZELY JÓZSEF
VERESS DÁNIEL
ZSIGMOND GYÓZÓ

Gbelce (Csehszlovákia)
LISZKA JÓZSEF

Halmaj (Magyarország)
CSEH KÁROLY

Székelykeresztúr
FEKETE JÁNOS
GÁLFALVI SÁNDOR

Kibéd
RÁDULY JÁNOS

Kolozsvár
BALOGH EDGÁR
BENKŐ ANDRÁS
CSEKE PÉTER
EGYED ÁKOS
FERENCZI ISTVÁN
NAGY OLGA
TÓKÉS ISTVÁN

Székelyudvarhely
FERENCZI GÉZA
HUBBES ÉVA
KOVÁCS SÁNDOR
LÓRINCZ GYÖRGY
LÓRINCZ JÓZSEF
SZABÓ BARNA
VOFKORI GYÖRGY
VOFKORI LÁSZLÓ

A szerkesztőség postacíme:

4150 Székelyudvarhely
Postafiók 40, RO.

Folyóiratunk kapható a könyvesboltokban.

Terjeszti, és belföldi megrendeléseket
elfogad a csikszeredai **ORION** kisvállalat.
(Petőfi u.6 szám, 4100 Csiksztereda, RO.)

Telefon: 958/ 14949)

Készült az
SZKI Computer Media Rt.
TYPO rendszerével
az **INFOPRESS**-nél.

ELMEFUTTATÁS A MAGYAR ROVÁSÍRÁSRÓL (2)

A magyar rovásírási emlékek nagy többsége Erdélyből, főként Székelyföldről ismeretesek. A másutt előkerült szövegek többségét is székelyek örökölték ránk. (A szerzők jó része ezért tekinti székelyként ezeket a betűket és nevezik székely rovásírásnak.)

Két csoportot különböztetünk meg. *Akorábbi* a 15. századtól a 17. század végéig (de ideszámítjuk a régészeti korai leleteket is!), és a *kései* a 17. század elejétől a 19. század elejéig keletkezettek foglalja magában. A koraiakból néhány tollal papírra írt, de nem a valóságot tükröző másolatban maradt ránk — egyetlen kivételtől eltekintve. (Ezért egyelőre ez, és csakis ez tekinthető „ősi rovásírási ábécé”-nek és használható betűösszehasonlításra! A többi másolat jegyei csak a legmesszemenőbb óvatossággal használhatók egyéb emlékek betűivel az időrendi besorolás érdekében való egybevetésre. Talán furcsa állításom igazolására: bárki megkísérélheti a betűk közvetlen másolását — akár áttetsző papírra is. A másolat nem lesz tökéletes: a vonalak óhatatlanul módosulnak!) A kései emlékek a magyar rovásírás történetének az utolsó, haldokló szakaszát jelentik. Az eredeti rovásbetűktől általában messze eltávolodott jeleik írástörténeti tanulmányokra többnyire alkalmatlanok.

KORAI ROVÁSÍRÁSOS EMLÉKEINK

1. A *Korond-Firtos-várbeliek* régészeti ásatáskor kerültek napvilágra. Az egyik betűcsoportból a törökből magyarba *tas* alakban átkerült *tász* (= kő) olvasható ki. A 13. századból keltezhető.

2. A *nikolsburgi ábécé* a magyar rovásírás időrendben első, tollal átörökölt emléke. Nemcsak a rovásjegyek legrégebbi és igen hiteles alakját, hanem rovásuk műveletének a mikéntjét is híven őrizte meg. A 15. század közepéről keltezhető.

3. A *Marsigli-féle rovásnaptár* emlékeink legterjedelmesebbike és egyik legjelesebbike. Négyoldalú fapálcáról 1690 körül másolta a Székelyföldön Ferdinánd Marsigli olasz hadmérnök. Eredetije a 15. század közepén készült.

4. A *felsőszemerédi* (CsK) *kőbe vésett felirat* 1482-ből származik. Kilenc rovásjegynek olvasata bizonytalan.

5. A *székelyderzsi karcolt rovásjegyes tégl*a mindössze három szóból áll, máig is csak részben megfejtett. 1478 körülől keltezhető. (Kötelességem figyelmeztetni az érdeklődőket: a Forrai Sándor által közölt rajz nem valóság. Nem használható s emiatt fejtegetései is elvetendőek!)

6. A *homoródkarácsonfalvi vésett emlék* másfél soros szövege megfejtetlen. (Jegyei közt kétszer jelentkezik az újonnan azonosított ötörök írásjel.) A 15. század második feléből, de mindenképpen 1495 előtről (vagy ebből az évből) keltezhető. (Ez esetben is figyelmeztetem az érdeklődőket: Forrai Sándor rajza használhatatlan az emlék tárgyalásával egyetemben!)

7. A vörös krétával rajzolt *bögözi felirat* olvasata: (korabeli oklevélből is ismert!) Aty(h)ai Están. 1530 körülől keltezhető.

8. A 18. századbeli másolatokból ismert *csíkszentmiklósi* (csíkszentmihályi?) *emlék*, hibás. Valószínű olvasata: Úrnak születésétől fogván írnak ezeröttszázegy esztendőbe, Mátyás, János, Estyán kovács csinálták, Mátyás mester, Gergely mester csinálták. Írott jelei betűösszehasonlításra alkalmatlanok.

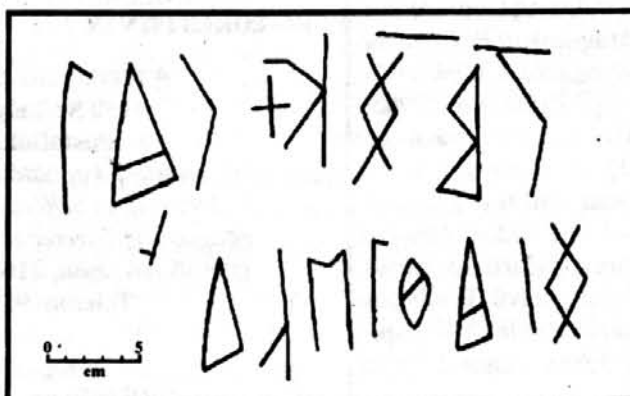
9. Az *isztambuli emlék* 1553-1555 közt született; másolatban örököltött ránk. Hibás. Bizonytalan olvasata: ezer öcáz tizenöt esztendőben irtáq eszt; László király öt kevetét várattáq itt; Bilaji Barlabás kettő esztendejéq itt valt; nem tón császár...; Keteji Székél Tamás irtán eszt; Szelimbök császár ittjártában száz lovassal. Szintén alkalmatlan betűegybevetésre.

10. A *dálnoki felirat* megfejtetlen festett szöveg. Valószínűleg a 16. század első negyedéből származik.

11. Az *énlaki* unitárius templom rekeszes

mennyezetének az egyik mezejére 1668-ban festett szöveg: Egy az Isten Georgyus Musnai Da(r)kó.

12. Korai rovásírási emlékeink közé sorolható még a bizonytalan olvasatú *aranyosszentmihályi felirat* (kb. a 17. század végéről), és az *erdőszentgyörgyi* meg a *bonyhai* megfejtetlen és egyelőre keltezhetetlen szövegek.

A homoródkarácsonfalvi szöveg
(Ferenczi Géza valószínű rajza)